

Izenak sortzeko atzizkiak eta literatur hizkuntzaren historia: Ubillosen dotrina eta Lubieta eta Pomier hiztegiak¹ *Suffixes to create names and the history of the literary language: The doctrine of Ubillos and the dictionaries of Lubieta and Pomier*

Hodei Iruretagoiena Albizu*

Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

ABSTRACT: The aim here has been to examine the influence of the development of 18th-century literary Gipuzkoan on the derivation of names—in particular, on the names of authors and workers as well as abstract names—and bearing in mind the milestone established by Larramendi's *DT* (1745). His previous and subsequent works have been analysed for this purpose: the long-known doctrine of Ubillos (1785), and the recently discovered Pomier dictionary and that of Lubieta (1728). Derivation in general has been taken into account, but special attention has been paid to the suffixes *-tasun*, *-keria*, *-(t)ari*, *-tzaile* / *-le* and *-gile* / *-gin*. In the edition of Gómez-López and Zulaika (2020), that of Pomier was dated before 1745, but both this and the opposite hypothesis—whether it is between 1745 and 1808—have been analysed at the end, in line with the notes made by Lakarra (2022).

KEYWORDS: Literary language; derivation; Larramendi; Pomier dictionary; historical dialectology.

LABURPENA: *Izenak sortzeko eratorbidean —bereziki, egile eta langile izenetan eta izen-abstraktugileetan— XVIII. mendeko literatur gipuzkeraren garapenak izan zuen eragina ikertu nahi izan da hemen, Larramendiren HHk (1745) ezarritako mugarrira gogoan. Haren aurreko eta ondorengo lanak aztertu nahi izan dira horretarako: aspalditik ezaguna den Ubillosen dotrina (1785), eta berrikitan ezagutu den Pomier hiztegia eta Lubietarena (1728). Eratorbidean oro har, baina -tasun, -keria, -(t)ari, -tzaile / -le eta -gile / -gin atzizkietan jarri da arreta berezia. Gómez-Lópezek eta Zu-*

¹ Lan hau Euskal Ikasketetako Gradu Amaierako Lanaren bertsio egokitua da. Eskerrak eman nahi dizkiet Joseba Lakarrari, tutore gisa egindako gidaritza eta oharrengatik. Baita Gidor Bilbaori, Ricardo Gómez-Lópezari eta berrikusle anonimoei ere, zuzenketa eta iruzkinengatik.

* **Harremanetan jartzeko / Corresponding author:** Hodei Iruretagoiena Albizu. Hizkuntzalaritza eta Euskal Ikasketak Saila - Letren Fakultatea (UPV/EHU). Unibertsitatean ibilbidea, z/g (01006 Vitoria-Gasteiz). – hiruretagoiena89@gmail.com

Nola aipatu / How to cite: Iruretagoiena Albizu, Hodei (2022). «Izenak sortzeko atzizkiak eta literatur hizkuntzaren historia: Ubillosen dotrina eta Lubieta eta Pomier hiztegiak», *ASJU*, 56 (2), 193-218. (https://doi.org/10.1387/asju.24099).

Jasoa/Received: 2022-11-29; Onartua/Accepted: 2023-03-07. Online argitaratua / Published online: 2023-03-27.

ISSN 0582-6152 - eISSN 2444-2992 / © 2022 Instituto-Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo» (UPV/EHU)

laikak egindako edizioan (2020), 1745 aurretik kokatu zuten Pomierrena, baina bai hipotesi hori eta baita aurkakoa ere —1745 eta 1808 artekoa ote den— aztertu dira amaieran, Lakarrak (2022) egindako oharren ildotik.

HITZ GAKOAK: literatur hizkuntza; eratorbidea; Larramendi; Pomier hiztegia; dialektologia historikoa.

1. Sarrera

Euskara Modernoaren garapenean izan duen garrantzia aintzat hartuta atzizki bizko eratorbidearen alderdi batzuk aztertzea izan da gure helburua lan honetan. Nagusiki, izenak sortzeko bost atzizki izan ditugu aztergai: *-tasun* eta *-keria*, izen abstraktugileak; eta *-ari*, *-tzaille* / *-le*, eta *-gile* / *-gin*, lanbideak adieraztekoak. Ikergai zabala dela jakinik, lekukotasun gutxi batzuk aztertzea mugatu gara, gai horri buruz zeresan aparta izan zezaketelakoan: Ubillosen dotrinaren (1785) zati bat,² Lubietaren hiztegia (1728; cf. Bilbao & Bueno Berridi 2010) eta berriki Gómez-López eta Zulaikak (2020) argitaratu emandako Pomier hiztegiaren edizioa.³ Azken horri buruzko hipotesi berri bat lantzea eraman gaitu bide horrek: ez izatea —ez osorik behintzat—, orain arte pentsatu bezala, Larramendiren aurrekoa.

Hiru horiek hautatu ditugu, batez ere, literatur gipuzkeraren eremuan koka ditzakegulako, eta hitzberrigintzan eta Euskara Modernoaren garapenean mugarrira ezarri zuen Larramendiren aurretiko eta ondorengoak direlako.⁴ Ubillosena da aspalditik ezagunena. Hizkera eta estilo zaindua erabiltzeaz gain, Larramendiren jarraitzaileen artekoa zelako hautatu dugu, Mitxelena nabarmendu gisan. Gipuzkera zuen berezko hizkera hark ere, baina “argi dago harentzat, gutxiago landua izanagatik, lapurterazko ereduak izan behar zituela euskarri, hasteko eta behin, Axularrena” (Mitxelena 199: 151). Bereziki, lexikoa eta grafia ikusi zion eragin hori. Aditz morfologia eta deklinabidea, aldiz, “osoki gipuzkerazkoa” zela zioen (1989: 152).

Pomier hiztegian, hitz elkartu eta eratorrien portzentajea “garai hartarako nahiko handia” dela diote Gómez-López eta Zulaikak (2020: 24) eta, beraz, egokia izan daiteke gure zereginerako. Haien hipotesiaren arabera, gipuzkerazko lehen hiztegiatiko bat litzateke eta, gainera, euskalki hartan idatzitako “lehen testu luzeenetako” bat (2020: 2-3). Alabaina, aipatu gisan, beste ikuspegi bat aurkezterik ere badela ikusiko da. Harekin batera, Lubietarena ere funtsezkoa da gipuzkerazko hiztegi gintzaren inguruko ikuspegi osatzeko.

Horretarako, aztertutako laginetako atzizkiei buruzko datu orokorrak eman ditugu lehen (§ 2). Hautatutako atzizkien emankortasuna, laginetako lehen lekukotasunak, literatur hizkuntzaren eragina eta atzizkien modernotasuna aztertu ditugu bereziki (§ 3). Amaitezko, atzizkiz atzizki, egitura nagusiak ikertu ditugu: zein onarriren gainean eraiki diren hitzak, mailegatuen tokia ere berariaz aztertuz, eta zenbait aldaeraren alternantziak (§ 4). Gogoeta horrek amaieran planteatutako hipotesia (§ 5) jorratzea erraztu digu; alegia, Pomier hiztegiaren eta Larramendiren *HH*ren ar-

² *Christau doctriñ berri-ecarlea* (1785) dotrinaren lehenengo parte —120. orrialdera artekoa—.

³ *VP (Vocabulario Pomier)* deitura darabilte haiek edizio horretan; Pomier hiztegia erabiltzea hobetsi dugu lan honetan.

⁴ Pomier hiztegiaren kasuan, ikertzeke dago oraindik zehazki noiz egin den.

teko harremana ikertu eta kontrako hurbilketa (*HH* > Pomier) azalpen emankorragotzat aurkeztea.

1.1. Eratorpena eta XVIII. mendeko goraldia

Atziki sistemaren garapenak “neurri handi batean literatur hizkuntzaren garapenarekin” duen harremana ere nabarmendu zuten Lakarrak eta bestek, Urgellek oroitazten digunez (Sarasola 1986 eta 1997: 634-637; Lakarra 1992: 292-294, *apud* Urgell 2003: 233). Gipuzkeraz ari garela, beraz, giltzarri genuke Pomier hiztegiaren, Lubietaren hiztegiaren (1728) eta Ubillosen dotrinaren (1785) arteko garaia.

Sarasolak (1997: 621) nabarmendu zuen, hitzen lehen agerraldiak aztertuta, “XVIII. mendearen erdialdetik aurrerako goraldia Hegoaldeko ekoizpenaren pizteari” dagokiola batez ere: “1750-1800 epeko 1045 agerraldietatik iparraldekoak (i + z) 156 —hots, % 14,93—, eta bizkaiera hutsekoak 39 —hots, % 3,73— direnez gero, nabaria da mende erdi horretako gorakada gipuzkeraren inguruan gertatzen dela” (Sarasolak 1997: 621).

Garaitsu hartan hasten da Lehen Euskara Modernoa, Larramendik “euskara duintzeko egitasmo bat abian jarri zuen unean” (Urgell 2018: 549). Dakigunez, lehen aldiz, “literatur tradizio bera (lapurtera klasikoa), eta hizkuntz lanabes berak partekatua izango dira gaingiroki Euskal Herriko lau bazterretan”. Ez zen, ordea, estandar bakarra landu, lau literatur euskalki baizik; haien artean, gipuzkera, euskalkiz gaineko Hegoaldeko koine gisa landu ere (Urgell 2018: 549). Funtsean, euskararen lehen gramatizazioa ekarri zuen Larramendiren mugimenduak.

Besteak beste, hitz fakultatiboak osatu beharra zegoen hizkuntza jasotzeko, eta alderdi horretan nabaria da eratorpenaren indarra. *HH*ko eratorrietan, 2.435 hitz bildu zituen Urgellek bere ikerketan (laginaren % 50), eta horietatik 324 (% 13,3) bakarrik lekukotu ahal izan zituen lehenago. “Honek esan nahi lezake, 10 eratorritan 8,5 hitz berriak izan litezkeela; pixkat gutxixeago ziurrenik, 1745 baino lehen dauka-gun corpusaren urria aintzat harturik” (Urgell 2003: 212).

Gogoratzekoa da, atal honekin amaitzeko, Pomier hiztegiaren sarrera guztien % 14,5 inguru hitzetan atzizkiak aurkitu dituztela Gómez-Lópezek eta Zulaikak. Haien esanetan, “aski portzentaje handia” da garaiko hiztegi baterako (2020: 24). Geuk aztertutako bost atzizkietan, berriz, sarreraren % 27,5 lehen lekukotasunak direla ikusi ahal izan dugu. Horiei Hegoaldeko lehen lekukotasunak gehituz gero, % 43,2ra igoko litzaiguke ehunekoak. Gainerakoak, berriz, Hegoaldean aurrez lekukotuak lirarteke. Kopuruak asko aldatzen dira, ordea, Larramendi tartean sartuz gero: 142 hitz eratorrietatik, % 15,4 baino ez lirarteke: % 7,7 lehen lekukotasunak, eta % 7,7 Hegoaldeko lehen lekukotasunak.

1.2. Corpora

1.2.1. Ubillosen dotrina

Ubillosen *Christau doctriñ berri-ecarlea christauari dagozcan eguia sinis-beharren-be-rria dacarrena* (Tolosa, 1785) dotrinaren lehenengo parte —120. orrira artekoa— da aztertutako lehen lagina. Hordago argitaletxeak 1978an argitaratutako liburua erabili

dugu azterketarako, 1785ean Tolosan atera zen originalaren faksimilea —hasieran, asko pentsatu gabe, 1909an Tolosan *Kristabaren ikasbidea* izenpean argitaratutako edizioari ekin bagenion ere—. ⁵ 224 orrialde ditu —20 cm-koak, eta zutabe bana orrialde bakoitzean—. Izenburua dakar aurrena azaleko testuan (*Christau doctriñ berri-ecarlea christauari dagozcan eguia sinis-beharren-berria dacarrena*), eta berak egindakoa “Jaun Claudio Fleuri” abadearen dotrinaren itzulpena dela zehazten du segidan.

Ubillosek hizkuntza kontuekiko ardura bazuela erakusten du hitzaurreko oharrek. Euskarazko sermoietan entzuten diren barbarismo eta solezismoak ditu aipagai, besteak beste:

Eusqueraz darausquizunean, eusquerazco hitzac ez badarabiltzatu, zure erausia hitzunea edo barbarismoa dala esango dizue; ta hitz bacoitza dagocan toquian sartzen ezpadezu, zure hitz-jarioari araututsa edo Solecismoa deituco dioe. Bost onelaco enzuten degu eusquerazco sermoietan! Alabaiña, zori gaiztoan dacuscun bezala, euscaldun guichic necatu nai du eusquerazco hitzac billatzen, ta bacoitza bere toquian ipintzen.

Mitxelenak azaltzen digunez, Juan Antonio Ubillos (Amasa-Villabona, 1707-Arantzazu, 1789) izan zen “hizkuntza eta estilo kontuetan Larramendiren jarraitzaile fidelena” (1989: 149). 1722an frantziskotar egin ondoren, Alcaláko Unibertsitatean egin zituen teologia eta filosofiko goi mailako ikasketak. Gainera, itzultzeko hautatutako lana —Fleuryren *Cáthecisme historique*— ez omen zen garai hartako gainerako katezistek erabilitako ohiko lan herrikoia: “Fede kristauaren fundamentazio historikorako saiakera da” (Mitxelena 1989: 150).

1.2.2. Lubietaren hiztegia

Lubietaren hiztegia ere aztertu dugu: *Diccionario en castellano y basquenze que sirve para la enseñanza de la bascongada* (1728). Izenburuak argitzen digunez, euskara irakasteko idatzitako eskuizkribu bat da Jose Domingo de Lubieta donostiarrak idatzia. Hain zuzen, don Juan Francisco de Lullier izeneko merkatari batentzat egina, eta 1728ko urriaren 6ko datarekin amaitua.

Bilboko *Sociedad Bilbainaren* erakusketa batean kopia bat aurkitu zuen Gidor Bilbaok, eta Ane Buenorekin batera egin zuen eskuizkribuaren transkripzioa, oraindik argitaragabea, hain zuzen gure lan honetarako baliatu duguna (Bilbao & Bueno Berridi 2010). Bilbaoren esanetan (2012: 623), “nabari da garbian eginiko kopia dela, bi zutabetan (gaztelaniaz eta euskaraz) idatzitako 459 orrialde direla, idazkera garbi eta irakurterazez idatziak, gipuzkeraz, itzulpenik luzeenetan gaztelaniarekiko morrontza nabarmenarekin”. 23 cm-ko eskuizkribua da, 11 koadernotan banatua (Bilbao 2012: 623).

Guztira mila sarrera inguru biltzen ditu Lubietaren hiztegiak (Zulaika 2012: 60). Hiztegi gisa izendatu arren, ikasbide osoaren zati bat baino ez da hori. Baditu atal gehiago izen horren pean: elkarrizketa eredu zenbait, gramatikako atalak (tartean, Antonio Nebrijaren eredia jarraituz egindako adizkitegia), eta baita dotrina baten

⁵ Kontu bitxi batzuk ikusi ahal izan ditugu “huts” hari esker: Ubillosek 54 *libertasuna* zuen lekuan 55 *azkatasuna* jarri ziotela —bide batez, *OEH*ren arabera, Ubillosek ez beste inork ez du *libertasuna*—, eta 31 *Jaupari edo Jainkoari* bezalakoak sartu. Kutsu aranista nabarmena du edizioak, bistan denez.

zati bat ere, galde-erantzunetan emana. Funtsean, gramatika, hitz zerrendak eta esapideak, eta praktikorako hizkuntza-ereduak (Bilbao 2012: 626-628). Atzizki aldetik ez da oso aberatsa, baina elkarrizketetan eta dotrinan badira interesatzen zaizkigun zenbait lekukotasun.

Voltaire-ren eta Mikoletaren eskuliburuekin batera aipatzen du Lubietarena Zulaikak (2012: 47), garai hartan Europan antzeko eskuliburu ugari argitaratzen ari zirela azalduz. Mikoletarena bezala, ordea, Lubietarena ere, “itxuraz enkarguz egina”, ez zen inprimatu.

1.2.3. *Pomier hiztegia*

VP (*Vocabulario Pomier*) edo Pomier hiztegia da gure lanerako hartu dugun aztergai nagusia: Gómez-Lópezek eta Zulaikak eginiko *El Vocabulario Pomier. Edición y estudio de un diccionario manuscrito anónimo euskera-español* ikerketa eta edizioa erabili dugu. Bai haiek lanaren lehen zatian (2020: 1-84) emandako datu eta hausnarketak, baita hiztegiaren ediziotik bertatik (2020: 85-208) geuk zuzenean ikertu ahal izan ditugunak ere.

Egileek sarreran azaltzen dutenez, gipuzkerazko lehen hiztegietakoa bat da lekukotasun anonimo hori —edo zehatzago, haren kopia bat (2020: 12)—, Lubietaren hiztegiarekin batera (2020: 3). Eskuizkribu moduan iritsi da ikerlariengana, eta Henry Pomier delako baten jabetzakoa izan zela agertzen da *exlibrisean* (2020: 5). Donostiako Librería Internacional-eko Manuel Conde Lópezek eskuratu bide zuen, eta Bizkaiko Foru Liburutegiari saldu gero, 1921ean.

Bizkaiko Foru Liburutegiak 2013an publikatu zuen interneten Liburutegi Digitala, eta Zulaika 2014ko hasieran abiatu zen Pomier hiztegia editatzen —urte amaieran batu zitzaion Gómez-López—. 94 orriko eskuizkribua zen, zortzi plegutara egina (100 × 152 mm), eta ongi kontserbatua. Denera, 187 orrialde ditu idatzita, zutabe bat euskaraz eta beste bat gazteleraz (2020: 10). Eskuizkribuan ageri diren filigranak aztertuta ondorioztatu dutenez, 1808an Iruñeko Hospital General-eko paperarekin egindako kopia bat dirudi (2020: 12).

Hiztegia bera, ordea, 1729-1745 artekoa dela proposatu dute Gómez-Lópezek eta Zulaikak. Haien hipotesi nagusia da Valeriano Requejoren *Thesaurus Hispanolatinus* (1729) hartu zuela eredu egileak. Datazioa finkatzeko, Larramendiren *Hiztegi Hirukoitza* publikatu (1745) aurretikoa behar duela proposatu zuten, hainbat arrazoigatik. Hasteko, Gipuzkoan behintzat, euskararen ikerketan interesatutako guztiek izango zuketelako *HH*ren argitalpenaren berri, eta, edizioegileen esanetan, zaila litza-tekeelako ulertzen haren ondoren gisa hartako obra txikiago bat publikatzea, nahiz eta, Larramendirena ez bezala, euskara-gaztelera hiztegi bat izan (2020: 21). Badakigu, ordea, Larramendiren *HH* osatzeko saioak izan zirela gero ere, eta ezin da baztertu Pomierrena ere halakoren bat izatea.

Arrazoi linguistikoak ere azaldu dituzte Gómez-Lópezek eta Zulaikak *terminus ante quem* hori zehazteko (2020: 22-25). Batetik, salbuespenak salbuespen, Pomier hiztegiaren egileak ez darabilelako “neologismo larramenditar tipikorik”: ez kontrakzio beharturik hitz eratorri eta elkartuetan, ez Larramendik berariaz sortutako atzizkirik (-*aira*, -*dall-ta*, -*de*, -*kida(tu)*, -*kin*, -*kinde*, -*kintza*, -*txar*) eta atzizki-katerik (-*gin-degi* edo -*kindegi*, -*men(du)* + -*ari*).

Bigarrenik, perifrasi ugari darabiltzalako, *HH* eskura izan balu erabiliko ez omen lituzkeenak. Hirugarrenik, tradizioz ohikoak ez diren maileguak ematen dituelako euskarazko ordain gisa. Eta, azkenik, hitz eratorri eta elkartu ugari erabili arren —sarrerren % 14,5—, gutxitan egiten dutelako bat Larramendik emandakoekin. Bat egiten dutenetan, aldiz, aldaera ezberdinak dira, gaztelerazko ordaina ezberdina da, edo aurretiko tradizioa duen hitz eratorri bat da. Argudio horiek ere ez dira definitiboak, ordea, eta berriz ere, pentsa liteke Larramendiren *HH* osatzera datozela hitz horietako hainbat.

2. Laginen datu orokorrak

Pomier hiztegiaren sarreran editoreek zehazten dutenez (2020: 24), 54 atzizki ezberdin eta aurrizki bat aurkitu dituzte hiztegian, 500 hitz ezberdinetan —sarrera guztien % 14,5—. Egileen hitzetan, “aski portzentaje handia” da garai hartako hiztegi baterako. Ez da, dena den, Larramendiren *HH*ren neurrira iristen, Urgellek aztertutako laginetik —4.867 lema ezberdin— erdiak baitira eratorriak (2003: 212).

Azaleko zenbaketa bat eginda, hogeitik gora atzizki ezberdin identifikatu ditugu Ubillosen laginean. Horietatik 11 emankorrenak zerrendatu ditugu, denera 72 hitz ezberdin, hiru laginen ikuspegi orokor bat izateko. Ondoren, atzizki horiek Lubieta-
ren eta Pomier hiztegiatan duten agerpena ere aztertu dugu. Lubieta-
renean, hiru ezberdin agertu ere egiten, eta gainerako zortzietan 33 hitz ezberdin atzeman ditugu. Horra datuak:

1. taula

Atzizkirik emankorrenak: Ubillos, Lubieta eta Pomier

Ubillos	Lubieta	Pomier
• <i>-tasun</i> : 18 hitz	• <i>-gile</i> : 14 hitz	• <i>-tasun</i> : 48 hitz
• <i>-era</i> : 9 hitz	• <i>-(t)ari</i> : 7 hitz	• <i>-tzaile</i> : 30 hitz
• <i>-tza</i> : 8 hitz	• <i>-tzaile</i> : 3 hitz	• <i>-(t)ari</i> : 20 hitz
• <i>-keria</i> : 7 hitz	• <i>-tza</i> : 3 hitz	• <i>-gile</i> : 19 hitz
• <i>-men / -pen</i> : 7 hitz	• <i>-di</i> : 2 hitz	• <i>-keria</i> : 15 hitz
• <i>-(t)ari</i> : 6 hitz	• <i>-gin / -kin</i> : 2 hitz	• <i>-gin / -kin</i> : 10 hitz
• <i>-le</i> : 6 hitz	• <i>-le</i> : 1 hitz	• <i>-era</i> : 6 hitz
• <i>-tzaile</i> : 6 hitz	• <i>-tasun</i> : 1 hitz	• <i>-men / -pen</i> : 3 hitz
• <i>-gin / -kin</i> : 2 hitz	• <i>-keria</i> : 0 hitz	• <i>-le</i> : 3 hitz
• <i>-gile</i> : 2 hitz	• <i>-era</i> : 0 hitz	• <i>-di</i> : 2 hitz
• <i>-di</i> : 1 hitz	• <i>-men / -pen</i> : 0 hitz	• <i>-tza</i> : 1 hitz

Bost atzizki hautatu, eta azterketa xeheagoa egin dugu ondoren. Guztiak dira ize-
nak sortzeko eratorpen atzizkiak: *-tasun*, *-keria*, *-le* eta *-tzaile*, *-gin* eta *-gile*, eta *-ari*.
Sareko Euskal Gramatikan (Euskara Institutua [2011]) zehaztutako banaketa jarraitu
dugu atzizkien forma nagusiak eta haien aldaerak hautatzeko orduan, jakinik ere gaur
egungo sailkapen bat dela hori, eta atzizkiek eta haien esanahiek ere historia bat du-
tela.

Zehazki, *-tasun* atzizkia edozein motatako izenondo kalifikatzaileei eranstean zaie, eta harekin sortzen diren izen abstratuek oinarrian daukaten izenondoari dagokion izaera, nolakotasuna, adierazten dute, betiere SEGek dakarrenez. Halaber, *-keria* ere izenondo kalifikatzaileei eranstean zaie, baina pertsoneri buruz dihardutenei bakarrik.

Aldiz, *-le* eta *-tzaile* aditzoinei erantsi eta ‘egile’ adierako izenak sortzeko erabiltzen dira. Sortzen dituzten izenen adieran, antzekoak dira *-gin* eta *-gile* ere; ‘ekintza bat egiten duena’ adierazten dute, eta *egin* eta *egile*-tik datoz. Haiak, ordea, izen bizigabeei eranstean zaizkie, konkretu zein abstraktuei. Azkenik, *-ari* —eta haren alderak— izen bizidunak sortzeko erabiltzen da, eta, ohikoena izen konkretu bizigabeei eranstean den arren, oinarri-mota gehiago ere har ditzake, haren emankortasunaren ondorioz.

Dena den, *-ari* atzizkiak baditu esanahi aldetiko ñabardurak. Larramendik, esaterako, ‘egilea’ adierazteko zerabilen, baina baita ‘objektua’ edo ‘produktua’ adierako izengileak sortzeko ere. Urgellen esanetan (2003: 236), *-tzaile* dugu ‘egilea’ adierazteko forma kanonikoa *HHn*, eta bestelako kontuak adieraztea dagokie *-ari* eta *-le* kidekoiei; herri eta txori izenak, esaterako. Gaur egun, nagusiki oinarriaren arabera egiten da banaketa: izenek hartzen dituzte *-ari* eta *-lari*, eta aditzek *-tzaile* (Euskaltzaindia 1995).

Jatorriari buruz, aipatu beharrekoa da *-ari* eta *-keria* latinetik eta erromantzeetik etorritako atzizkiak bide direla. Azken horren jatorria, esaterako, horrela azaldu zuen Mitxelena: “*-(k)eria* por las apariencias procede del rom. *-ería* (cast. *tontería, bellaquería*, etc.) y cuya oclusiva inicial se deberá a división equivocada de modelos romances” (1961: 247, *apud* Bueno Berridi 2006: 234). Berriz, *-tasun*, *-le-tzaile* eta *-gilel-gin* ondare zaharrekoak lirateke.

Aztertutako laginetan duten emankortasuna hartu dugu irizpide nagusitzat xeheago aztertzeko bost atzizkiok hautatzean. Pomier hiztegian eta Ubillosen dotrikan, *-tasun* da emankortasun handienekoa. Ondoren, hurrenkera aldatu arren, ez dago alde esanguratsurik kopuruetan. Lubietaren hiztegian, aldiz, agerraldi bakarra dago *-tasun*-ekin, eta bat ere ez *-keria*-rekin. Batzuek eta besteak darabilten hizkuntza mailaren adierazgarri izan daiteke hori: Ubillosek eta Pomierrek —Larramendi eta ondorengoen antzera— abstraktuak sortzeko atzizkiak darabiltzate. Lubietak, aldiz, ez du halakorik.

2.1. Larramendiren sailkapen eta oharrak

Euskararen gramatikan, eta zehazki, Pomier hiztegiaren datazioan eta Ubillosen tradizioan duen garrantzia aintzat harturik, aipatu beharrekoa da Larramendik atzizki horien inguruan egindako sailkapena ere. Bueno Berridik (2006: 221-222) azaltzen digunez, “Formación de los nombres sustantivos, y adjetivos” deituriko atal labur bat argitaratu zuen andoaindarrak *El imposible vencido* (1729) gramatikaren bigarren partean. Oinarria baino, atzizkia erantsita zein hitz sortzen den hartu zuen aintzat Larramendik, eta bost talde bereizi zituen. Bigarrenekoak, hirugarrenekoak eta laugarrenekoak interesatzen zaizkigu guri.

Lehen taldean adberbioak sortzen dituztenak azaldu ondoren, izen abstraktuak sortzen dituztenen taldean sartu zituen *-tasun* eta *-keria*: “*guizatásuna, guizontasúna* humanidad; *aunditasúna* grandeza. *-keria* (*querí, ò quería*): *eroquería* locura, *liquisquería* porquería” (Bueno Berridi 2006: 221).

Bestalde, *-tzaile* eta *-le*, eta *-ari* “verbales del activo” deitutakoen barruan azaldu zituen, hirugarren taldean: “Erromantzez eta latinez *-or* amaiera dutela *doctor, lector, auditor* euskaraz hiru modutara, *-tzaile* amaiera dutela: *eracastzalle, iracurtzalle, aditzalle*. *-le* bidez: *eracásle, iracúrle, adile*. Eta *-ari* (*taria, ò aria*): *eracastaria, iracurtaria, aditaria*” (Bueno Berridi 2006: 221). Laugarren taldean, “erromantzez ofizioa adierazi eta *-ero* amaiera dutenen kideak” sartu zituen: “*-gile: bizarguille* barbero, *osaguille* medico, *burniguille* herrero. *-gin* (*guña*): *oguiquiñá, oquiñá* panadero, *sorguiñá* hechizero brujo” (Bueno Berridi 2006: 222). Amaitzeko, “verbales del neutro y pasivo” deritzenak bereizi zituen (*-kor, -koi*).

2.2. Ubillosen dotrinakoak

Xeheago aztertutako bost atzizkietan, 47 hitz ezberdin topatu ditugu Ubillosen dotrinan. *OEHN* bilaketa eginda, espero izatekoa zenez, aurrez lekukotuak dira haietako gehienak. Horra ateratako datuekin osatutako 2. taula:

2. taula

Ubillosen dotrinan, hautatutako atzizkiekin eratorritako hitzak

Atzizkiak	Lehen lekukotasunak	Lehenak Hegoaldean	Aurrez lekukotuak	Guztira
<i>-tasun</i>	3	1	14	18
<i>-tzaile -le</i>	0	0	12	12
<i>-gile -gin -kin</i>	0	2	1	3
<i>-ari</i>	0	0	6	7
<i>-keria</i>	0	0	7	7

2.3. Lubietarenak

Aurreko bi lanetan baino nabarmen lekukotasun gutxiago ditugu Lubietaren hiztegian, besteak beste, lanaren beraren izaeragatik eta egituragatik. Izan ere, euskaraz irakasteko eskuliburu bat izanik, oinarrizko hitzak azaltzera mugatzen da, inguruan erraz entzungo zituenak. Erdal jatorrikoak erabiltzeko joera ere badu eta, gainera, eskuliburuaren zati handi bat hartzen dute aditz taulek eta antzekoek.

3. taula

Lubietaren hiztegian, hautatutako atzizkiekin eratorritako hitzak

Atzizkiak	Lehen lekukotasunak	Lehenak Hegoaldean	Aurrez lekukotuak	Guztira
<i>-tasun</i>	0	0	1	1
<i>-tzaile -le</i>	1	0	2	3
<i>-gile -gin -kin</i>	12	2	2	16
<i>-ari</i>	0	0	7	7
<i>-keria</i>	0	0	0	0

Aztertutako atzizkietan, 27 hitz baino ez dira ageri. Nabarmena da *-gile*, *-gin* eta *-kin* eta *-(t)ari* sailekoak direla ugarienak, ofizioekin lotutakoak gehienak, herrikoia-goak eta hizkuntzan dagoeneko bertakotuak. Gainerako atzizkietan, ez dago hitzik edo oso bakanak dira adibideak.

2.4. Pomier hiztegikoak

Editoreek (Gómez-López & Zulaika 2020: 68-79) emandako zerrendetatik zenbatu ditugu horien artean zenbat diren hapax-ak, lehen lekukotasunak, Hegoaldeko lehen lekukotasunak eta Hegoaldean ere aurrez lekukotuak. Ondoko taulan ageri dira datuok; Ubillosten dotrinan ez bezala, agerraldi bakoitza zenbatu dugu, hitzen bat edo beste errepikatu arren, esanahi ezberdinekin emanak daudelako.

4. taula

Pomier hiztegian, hautatutako atzizkiekin eratorritako hitzak

Atzizkiak	Hapax-ak	Lehen lekukotasunak	Lehenak Hegoaldean	Aurrez lekukotuak	Guztira
<i>-tasun</i>	3	12 (% 25,0)	19	13	47
<i>-tzaille -le</i>	4	9 (% 27,2)	19	0	32
<i>-gile -gin -kin</i>	5	10 (% 34,4)	7	7	29
<i>-ari</i>	3	4 (% 25,0)	7	6	20
<i>-keria</i>	2	4 (% 26,6)	4	4	14

Ehunekotan, gutxi gorabeherako zenbaketa dela jakinik —egileek aipatu 500 lekukotasunak eta geure zenbaketa aintzat hartuta—, *-tasun* atzizkiak % 9,6ko erabilera luke Pomier hiztegiko hitz eratorrien artean. Gainerakoen ehunekoak ere zehaztu ditugu goiko taulan.

Atzizki jakin batzuen azterketa delarik ere, Pomier hiztegian kopuru esanguratsua osatzen dute lehen lekukotasunek. Lehenik, *-gile* atzizkiak eta haren aldaerek lukete ehunekorik handiena (29tik 10, % 34,4), eta *-tzaille* eta *-le* (32tik 9, % 27,2), *-keria* (14tik 4, % 26,6), *-tasun* (47tik 12, % 25) eta *-ari* (20tik 4, % 25) litzuzke hurrenkeran. Batez beste, beraz, % 27,5 (142tik 39) osatuko lukete lehen lekukotasunek aztertutako atzizkietatik eratorritako hitzen artean. Horiei Hegoaldeko lehenbizikoak gehituz gero (142tik 56, % 43,2), nabarmen haziko litzateke ehunekoa.

Aztertutako laginen arteko bistako aldeak aipatu behar genituzke aurrena: dotrina bat da lehenengoa, ikasliburu bat bigarrena eta hiztegi bat hirugarrena. Lagin bakoitzaren bolumenta eta aztertutako hitz kopurua ere ez dira parekoak. Ezberdintasun horiek aintzat hartuta, aise azal daiteke, esaterako, Pomier hiztegiko lehen lekukotasunak Ubillosten dotrinan baino askoz gehiago izatea. Lan bakoitza zein garaitan kokatu dugun ere aintzat hartu behar da: hasiera batean, Larramendiren *HH*ren aurrekotzat hartu ditugu hiztegia eta ikasliburua, eta haren ondorengo batek egindakoa da dotrina. Pomierrena 1808 ingurura eramango bagenu, noski, nabarmen hustuko litzateke lehen lekukotasunen multzoa.

3. Datuen azterketa eta interpretazioa

3.1. Ubillosen dotrinako lehen lekukotasunak

Ubillosen kasuan, lehen lekukotasun gisa hartutako bi horiek zer diren azaldu behar genuke: *libertasuna* (54) eta *doatasun* (59). Izan ere, Larramendiren ondorengo izateak asko murrizten du lehen lekukotasunen kopurua.

*OEH*ren arabera (s.v.), Ubillosek baino ez du erabili *libertasun*; ez aurretik, ez ondoren, ez du beste agerraldirik. *Libertate* edo *libertade* dira tradizioz euskalki guztietan erabili izan direnak; beranduago eta urriago, *askatasun*. Adieraz ez luke bestelako esanahirik —“Heren legea ta lenagotik zuen eskua ta libertasuna ez galtzeagatik eraso zien etsaiari” (54)—.

Doatasun-entzat “Dicha, felicidad” eta “gloria celestial” adierak dakartza Añibarrok. Hitza bitan darabil Ubillosek, *OEH*ko adibideetan (s.v. *dobatasun*) ikus daitekeenez: “Orregatik etzuen uste emen munduan zorion edo doatasun oso beterik, ezpada gero Zeruan” (59) eta “Geroko guretzat gorderik daukan doatasun ta zorionagatik” (154). *OEH*ren arabera, Ubillosen bi horiek dira lehen lekukotasunak. Antzeko testuinguruan darabil ondoren Agirre Asteasuok ere (AA *CCErac* 283s). Hiztegietan, Añibarrok (ca. 1800) eta Maurice Harrietek (ca. 1890) jaso zuten hau ere, Larramendik ez dakartzanak osatuaz.

Bi kasuak aztertuta, beraz, Ubillosen lehen lekukotasun urriak berak egindako moldaketak direla pentsa genezake, larramenditarren tradizioari jarraituz betiere.

Salbuespen dira Ubillosek Hegoaldean lehen aldiz lekukotutako hitzak ere. Eskura ditugun adibide bakanetan, Leizarraga eta Axular ageri dira aurrekari gisa (cf. *OEH*, s.vv.): *gatibutasuna* (21), *gathibutasunean* (Lç *Ins A 7v*), *gathibutasun* (Ax 519 (V 334)); *gaitzquin* (9), *gaizkina* (Ax 287 (V 192)). Zaila da pentsatzea Ubillosek Leizarraga ezagutu izango zuela. Beraz, Axularren bi edizioetako bat ezagutu ote zuen edo hitzok berak asmatu izango zituen ikertu beharra dago.

3.2. Lubietaren lehen lekukotasunak

*OEH*n bilatuaz, *-gile* atzizkidunak dira aurreko lekukotasunik ez duten Lubietaren hitz gehienak. Aipatu bezala, ofizioak adieraztekoak dira, eta elkarren segidan datoz eskuliburuan. Leizarragak emandako pare bat kenduta — 281. *Sillarguilleac / Platter* [Lç *Act 19, 24: zilhargile*], 388. *Gaisquille guciac / malhechores* [Lç *Lc 23, 33: gaizgileak*]— aurreko lekukotasunik gabeak dira ia denak: *Pichelguilleac / Picheleros* (284), *Minaguilleac / Minadores* (284), *Velaguilleac / Veleros* (285), *Sombrelluguilleac / Sombrereros* (285), *Espattaguilleac / Espaderos* (285). Lubietaren kasuan ere, gainera, zaila da pentsatzea Leizarraga ezagutuko zuenik. Antzeko beste hainbatek, berriz, Larramendiren *HHn* dute ondorengo: *Tonerguilleac / Toneleros* (283) [Lar: *tonelgile*], *Cordelguilleac / Cordelero* (284) [Lar: *kordelegile*], *Corgoyguilleac / Cordoneros* (284) [Lar: *kordoigile*], *Cupelaguillea / Cubero* (285) [Lar: *upelagile*], *Pelucaguillea / Peluquero* (286) [Lar: *pelukagile*].

Bestalde, *-tzaille* atzizkiarekin honakoa da *OEH*n emaitzarik ez duen kasu bakarra: *Tragazallea / Tragador* (38/313). Gainerako autoreek *irensle* darabilte, *Pouvreaurekin* (*iretsle*) edo Larramendirekin hasita (*iresle*). Horrek erakusten digu aldea dagoela Lubietaren eta Ubillos baten artean, bai hizkuntzaren mailari dagokionez, bai erdal

ordainekiko dependenzian. Adibide horretan nahiz aurrez aipatutakoetan, argi ikus daiteke Lubietaren lanean gaztelerazko ordainaren oinarria mantentzen dutela hitz gehienek, *-dor* eta *-ero* atzizkien ordez *-gile* jarrita.

Lubietaren kasuan, geuk aztertutako bost atzizki nagusietakoak izan ez arren, aipagarri dira *Apaidina* / *Padrino* eta *Amaidia* / *Madrina* (297) ere. *OEH*ren arabera, gipuzkerazko hitzak lirateke —Goierri eta Beterrikoak, zehazki—, eta Larramendirekin agertzen dira lehenengoz. Lubietarenak, beraz, lehen lekukotasunak genituzke.

3.3. Pomier hiztegiko lehen lekukotasunak

Pomier hiztegiaren aztertutako bost atzizkietan lehen lekukotasunak % 27,5 izateak merezi du hausnarketa bat. Gómez-López eta Zulaikak (2020: 70) nabarmentzen dutenez, horietako askok Larramendiren hiztegiaren dute hurrengo agerraldia. Xeheago aztertutako atzizkietan, honakoak dira emaitzak, *OEH*ren arabera: *-tasun* atzizkiaren kasuan, 12tik 7k dute hurrengo agerraldia *HHn*; *-tzaile* eta *-le*-rekin osatutakoetan, 9tik 7k; *-gin* eta *-gile*-n, 10etik 8k; *-ari* eta haren aldaeren kasuan, 4tik 3k; eta, *-kerria*-n, 4tik 1ek. Bost atzizkiak kontuan hartuta, beraz, Pomier hiztegiko lehen lekukotasun gisa hartutako 39 hitz eratorrietatik 28k dute hurrengo agerraldia Larramendiren hiztegiaren.

3.3.1. Pomier hiztegia eta Hiztegi Hirukoitza

Pomier hiztegiaren eta *HH*ren arteko harremana aztertzean, lehenengoa Larramendiren hiztegiaren aurretik eginga dela zehazteko, halako kasuak aztertu zituzten Gómez-Lópezek eta Zulaikak —hurrengo agerraldia *HHn* duten lehen lekukotasunak—, zehazki *-garri* atzizkiaren adibideak emanez. Kasu horietan, hiru egoera hauekiko bat topatu dutela azaldu dute (2020: 24): aldaera ezberdinak direla, gaztelerazko ordaina ezberdina dela, edo aurretiko tradizioa —askotan, Iparraldekoa— duen hitz eratorria dela. Adiera edo ordain ezberdina ematea, ordea, Pomierrek Larramendi osatu edo zuzendu izanaren erakusle ere izan liteke, berariaz egin zuela pentsatuz gero. Ez dago, gainera, Pomierren kasuan Iparraldeko tradizioa ezagutu izanaren frogarik —*h*-aren erabilera hain bitxiak ezezkoan lerratzen gaitu—; bai, ordea, Larramendirenean.

Gaztelerazko ordainei erreparatuta, *OEH*n berretsi ahal izan dugu 26 horietatik 12 sarreretan gaztelerazko ordaina ezberdina dela Pomier hiztegiaren eta *HH*n. Horietako gehienak *-tasun*-en, eta *-tzaile* eta *-le* atzizkietan daude —10—, eta *-gin* eta *-gile*-n gainerako biak. *Estutasuna*, esaterako, “aprieto, estrechura” (1000) gisa dakar lehenengoak; Larramendik, aldiz, “presura”. *Harrotasuna* “faramalla” (1670) eta “orgullo” (1793) gisa Pomier hiztegiak; Larramendik, aldiz, “arrogancia”. *Hubeltasuna*-ren (1673) ordaina “cardenal” da Pomierren; *HH*n, aldiz, “palidez, amarillez”. Batentzat askatasunaren zentzua du *lasaitasun*-ek (2191) —“(sobrada) libertad”—, bestearentzat ahularena —“flojedad <-x-> que no aprieta”—. *Hargaltasuna* (1683), berriz, “fragilidad” itzultzen da Pomierren, eta “flaqueza” *HH*n.

Eravilzallea sarreran, “portador” (924) dago Pomierren, eta “administrador” *HH*n. Horrela baita ondorengoetan ere: *amparatzallea* “protector” (179) batean, eta “apadrinador” bestean; (*ezur*-)osatzallea “algebrista” (994) batean, eta “curan-

dero” bestean. *Gastatzallea* “pródigo” (1232) batean, eta “gastador” bestean. *Sargiña* (2202), berriz, “tiesto” itzultzen da Pomierren, eta “vergel” dakar Larramendik.

Amaitzeko, *-gile* atzizkian gutxi dira gaztelerazko ordaina ezberdina dutenak. Ziurrenik, ofizioak adieraztekoak izateaz gain, oinarri mailegatuaren gainean gaztelerazko *-ero* edo *-dor* atzizkien ordez *-gile* jarrita sortuak direlako gehienak. Bada salbuespen bat, ordea: *siñuguillean* “fisgón” (3151) dakar Pomier hiztegiak, eta “gestero”, “señero”, “figurero” Larramendik. Azkenik, *necazaria* “labrador” (2418) dakar lehenak, eta “(Hombre del) campo” eta “Trabajador, por su jornal” bigarrenak.

Horrezaz gain, euskarazko ordainetan batek eta besteak aldaera ezberdinak ematen dituztela ikusi dugu, gutxienez, kasu hauetan: 3384 *umequeria* [Lar. *humequeria*], 3071 *relojuguillean* [Lar. *erlojuguillean*], 613 (*carga-*)*eraviltzallea* [Lar. *eraviltzaillea*], 2636 *osticolaria* [Lar. *osticaria*].

Aipagarri dira hemen Urgellek (2003: 212-213) *HH*ren inguruan egindako azterketan eman zenbait datu: atzizki bakoitzak zenbat adibide duen corpusean, eta zein diren 1745 baino lehen lekukotuak: *-tasun*-en kasuan, 31tik 17 dira; *-keria*-n, 22tik 9; *-ari*-n, 153tik 9; *-tzaile* eta *-le*-n, 150tik 22; *-kin* eta *-gin*-en, 20tik bakarra; eta *-gile*-n, 27tik 3. Agerian geratzen da horrela Larramendik hitzberrigintzan eta hiztegia zabaltzen egindako lana, nahiz eta haietako batzuk tradizioetik hartu edo haietan oinarritu.

3.3.2. Pomier eta Iparraldeko autoreak

Pomier hiztegian diren Hegoaldeko lehen lekukotasun asko (Gómez-López eta Zulaika 2020: 75), berriz, Leizarragaren (1571), Etxeberri Ziburukoaren (1627/1669) eta Axularren (1643) obretan publikatu ziren lehenago, eta Sylvain Pouvreuren (*ca.* 1659-1665) eta Pierre Urteren (*ca.* 1715) hiztegieta ere ageri dira. Hala berresten dute Gómez-López eta Zulaikak emandako zerrendek eta geure azterketak. Lekukotasun horiek guztiak ez genituzke berdin hartu beharko, ordea.

Pouvreuren kasuan, badakigu Pomier hiztegiaren egileak ezin zezakeela eskura eduki hark 1659-1666 artean landutako euskara-frantses hiztegia. Izan ere, Pouvreauk ezin izan zuen hiztegi argitaratu, ezta Hiztegi Laukoitzerako egindako zirriborrorik ere (Gómez-López 1997: 373). Eskuizkribuak Parisko “Bibliothèque National”-ean egonik, haren lana oharkabean pasatu bide zen XIX. mendera arte. Berdin gertatu zen Urteren eskuizkribuekin ere —gramatika, hiztegia eta zenbait itzulpen—, autorea Ingalaterrara erbesteraturik, ez baitziren argitaratzen hasi XIX. mendera arte (Gómez-López 1997: 370). Zulaikak (2012: 60) zehazten digunez, Vinson eta Clarkek egin zuten (1893 eta 1894) *Grammaire cantabrique*ren lehen edizioa, eta Urkizuk (1989) *Dictionarium latino cantabricumena*.

Horiek horrela, bazterrera utz dezakegu Pouvreau eta Urte iturritzat jotzeko aukera, nahiz eta Pomier hiztegioko lekukotasun asko aurrez haien hiztegieta agertu. Erdaretako ordainez gain, euskarazko sarreran ere aldaera diferentea dute askok. Pomier hiztegia Urtererekin alderatuta ere, aldaera ezberdinak ematen dituzte sarri.

Etxeberri Ziburukoaren kasuan, galdutako hiztegia ez, baina posible da *Manual devotioñezcoa* (1627-1669), *Noelac* (1631) edo *Eliçara erabilltceco liburua* (1636-1665-1666) ezagutu izana Pomier hiztegiaren egileak, behin eta gehiagotan argitaratu baitzituzten. Dena den, Hegoaldeko lehen lekukotasunen artean ez ditugu au-

rrekari asko aurkitu haren lanetan. Bat aipatzearren: *aucilaria* (197), *hauzilari* (EZ *Man* I 58). Axularrekin ere beste horrenbeste esan liteke. Posible da *Guero* (1643) ezagutu izana, baina Pomier hiztegian ez ditugu hark lehen aldiz erabilitako adibide asko aurkitu. Bat aipatzekotan, horra: *eiztaria* “cazador” (1016), *ihiztaria* (Ax 392 (V 256)). Hitz hori, gainera, ezaguna izango zen Gipuzkoan bestela ere.

Hegoaldeko lehen lekukotasunen artean autore lapurtarren bat nabarmentzekotan, Leizarraga aipatu beharko genuke. 56tik hitzetatik 15etan, hura ageri da aurreneko. Ez dugu uste, dena den, Pomierrek hura erabili ahal izango zuenik, Hegoaldean behintzat ez baitzen eskuratzeko erraza. Horren erakusle da Larramendi bera: Baionako egonaldian kontsultatu ahal izan zuen Leizarragaren Testamentu Berria (*Jesus Christ Gure Jaunaren Testamentu Berria*, 1571), Gaztanbide izeneko Baionako kanonigo batek ale bat utzi ondoren (Urgell 2005: 254). Gainontzean, Iparraldeko egileek edo atzerriko filologo profesionalek soilik erabili ahal izan zuten garai hartan. Zulaikak (2012: 46) zehazten digu iturri gisa erabili zutela Leizarraga Pouvreauk (ca. 1659-1665), Oihenartek (1657), Lhuydek eta Jonesek (1703), Lhuydek (1707), edo Parryk (1707).

Laburbilduz, beraz, Pomier hiztegiro Hegoaldeko lehen lekukotasunak 56 badira, egileak eskura ezin zitzakeen lanetakoak dira 24 aurrekari (Urterenak eta Pouvreaurenak). Gutxi gorabehera erdiak, atzizki guztietan. Beste 15 Leizarragaren obretan ageri dira lehenago —esan bezala, zaila da Pomierrek hura ezagutu izana—, eta Etxeberri Ziburukoaren, Axularren, Voltaire-ren eta Materraren artean banatuta daude gainerako 17ak. Kontuan izatekoa da, gainera, 56 horietatik 46 Larramendik ere badakartzala.

Horrek bide ematen digu, orain arte landutakoa ez ezik, bestelako hipotesi bat planteatzeko: zenbait kasutan behintzat, Larramendi izan ote zen Iparraldeko autoreen eta Pomierren arteko zubi. Eta zuzenean Larramendi bera ez bazen, 1808 baino lehenagoko larramenditarren bat. 56 horietatik 46 kenduta, honakoa ikusten dugu gainerako 10 kasuetan: Kardaberazek dakar 3072 *recardaria* “revendedor” [Cb *EBO* 41], eta Kardaberazek eta Mendiburuk 168 *aurtasuna* “niñez” [OtGai III 58] [Cb *EBO* 4]. Eta 3077 *sendotasuna* “rebustez, fortaleza” Añibarrok [Añ *EL1* 181s (1802)].

Beste zazpiak hauek dira: 1699 *herreparo baguetasuna* “inadvertencia” —*arretabage* “inadvertencia” dakar Larramendik—, 1453 *igartasuna* “sequedad” —*idortasun* daukate Larramendik eta Mendiburuk—, 2461 *nebri-gabetasuna* “inmensidad” —Gerririkok *neurribagetasun* “inmensidad” [Gco II 58. 1858]—, 3396 *urdintasuna* “azulejo”, 3283 *tontoqueria* “patochada”, 3285 “rudeza” eta 3265 *tontoqueria utzi* “desasnarse”, 831 *corritzallea* “tragaleguas” eta 838 *contu-arzallea* “veedor” —*artzallea* “tomador, recipiente, acogedor” badakar Larramendik—.

3.3.3. Azalpenerako hipotesiak

Lana hipotesi bati tiraka hasi badugu ere, bestelako begirada bat gailendu zaigu aurrera egin ahala.⁶ Oraindik Pomier Larramendi aurrekoa dela suposatuz gero, or-

⁶ 5. atalean garatu dugu hipotesi hori, Lakarraren (2022) artikulu baten eskutik.

dea, ondoko galdera hau sortzen da: nola azaldu horrebestea lehen lekukotasun agerzteza Pomier hiztegien? Gómez-Lópezen eta Zulaikaren esanetan (2020: 79), asko garai hartako euskararen erabilera orokorreko hitzak zirela pentsa dezakegu, baina Larramendiren aurretik Hegoaldean publikatutako lanen eskasiagatik, ez zirela lehenago idatziz jaso. Ez dago, behintzat, Pomier hiztegiaren egileak Ipar Euskal Herriko obrak ezagutu izanaren aztarnarik, eta oso hipotesi garestia da hori Hegoaldeko lehen lekukotasun gisa hartutako asko Larramendiren bidez jaso zituela pentsatuz gero. Are garestiago, <h>a zertarako darabilen kontuan izanda (cf. § 5).

Urgellek aipatua du (Urgell 2000: 811, *apud* Gómez-López & Zulaika 2020: 79) “Hegoaldeko literatur hizkuntzan arrunt bilakatu diren hainbat eta hainbat hitzen etorkiari jarraitu behar” litzaiokeela, “bai baitirudi Iparraldeko literaturaren eraginez sartu izan zirela, sarritan zuzenean *HH*ren bitartez, bestetan Larramendiren ondoko idazleen irakurketen bitartez”.

Pomier hiztegiaren edizioaren egileek beste bi hipotesi ere erantsi dizkiote horri (2020: 79): Larramendi baino lehenago “beste lexikograforen batek” Iparraldeko tradizioko hainbat hitz bildu izana, edota, zenbait kasutan, Pomier hiztegiaren egileak berak sortu izana hitz horiek, aipatutako Iparraldeko autoreekin lotura zuzenik izan gabe. Amaieran azalduko dugun bezala, hirugarren bat erantsi beharko genuke: hitz horietako asko Larramendiren bidez jaso izana. Kasu horretan, hobeto uler daiteke Pomierren hiztegiak hitzaurrerik ez inongo azalpenik helburuez eta metodoez ez edukitzea, hura osatzen ari zenez, ez zuelako azalpen beharrik.

3.4. Sarasolaren datuak lehen lekukotasunen inguruan

Sarasolaren lan klasikoari (1997) erreparatuta, aipatzeko moduko datu batzuk bada dira lehen agerraldien inguruan. Testuetan aurkitutakoen bilakaeran (1997: 622) nabarmena da XVIII. mende hasieratik aurrera dagoen goranzko joera, nola hitz berrien zenbaki absolutuetan, hala lehen agerraldien portzentajeetan.⁷

Pomier hiztegiaren datazio garaian —ustez, 1701-1750 artean—, % 4,5 dira lehen agerraldiak. Ondoren bada jauzi bat: % 9,2 dira 1751-1800 artean, eta % 11,1 hurrengo mende erdian. Goraldi hori “Hegoaldeko ekoizpenaren pizteari dagokio batez ere”, Sarasolaren hitzetan (1997: 621); zehazki, “gipuzkeraren inguruan” gertatzen dela dio. Gogora dezagun Gómez-Lópezek eta Zulaikak (2020: 3) “euskara gipuzkoarrean” emandako lehenengoan artean dutela Pomier hiztegia, Lubietarena-rekin batera —*Diccionario en castellano y bazquence* (1728)—. Garai hartara arte, Iparraldeko hitzak dira nagusi lehen agerraldietan.

Pomier hiztegiako datuekin alderatzeko, ordea, zuzenagoa da hiztegiatako lehen agerraldien bilakaerara jotzea (Sarasola 1997: 628). Hor ere bada jauzi nabarmen bat XVIII. mendearen lehen erdian: 1601-1650 artean, % 0,37 dira hiztegiatako lehen agerraldiak; 1651-1700 artean, % 11,7; eta 1701-1750 artean, % 35,6. Garai horietako hiztegien ugaritasunari egotz dakioke, noski, bilakaera hori: Pouvreau —XVII. mendearen bigarren erdian—, Urte, Harriet eta, nola ez, Larramendi —XVIII. mendearen lehen erdian—. Dena den, Pomier hiztegien aztertutako nomi-

⁷ Sarasolak ehunenetan emandako datuak dezimal bakarrera biribildu ditugu.

nalizazio atzizkietako lehen agerraldien ehunekoa ez dabil bere garaiko lehen agerraldien portzentajetik urrun: % 30,2.

Izenen lehen agerraldiei erreparatuta, 6.359 izen berri aztertu zituen Sarasolak (1997: 631), eta lehen agerraldi guztiena baino beranduxago dator jautzia izenen kasuan: XVIII. mendeko bigarren erditik aurrera (% 8,8). XIX. mendetik aurrerakoak dira ehunekorik handienak —% 11,5 eta % 14,8, eta % 17,4 XX. mendeko lehen erdian—. Hiztegiatako datuetara joz gero (1997: 633), XVIII. mendea nagusitzen da alde handiz izen berrien lehen agerraldietan.

Datu horien guztien ondoren, hitz eratorri eta elkartuen eta berezko hitzen arteko aldea aztertzen du Sarasolak, eta geure aztergaia kokatzeko ezinbestez aipatu beharreko joera bat nabarmentzen du: berezko hitzen ehunekoa gutxituz doala mendez mende, eratorri eta elkartuena handituz doan hein berean (1997: 635). Idazkera jasoaz lantzeko ahaleginekin lotzen du bilakaera hori, eta, hor ere, lapurtera klasikoak egin zuen urratsik handiena. Saio horien ondoren —eta herritarren ahotik edo aurreko testuetatik— datoz, funtsean, Larramendiren *HH* eta Pomier hiztegia.

3.5. Literatur hizkuntza eta zenbait atzizkiren modernotasuna

Sarasolaren beraren, de Rijken eta Lakarraren lanak aipatuz, ideia bera azaltzen du Urgellek Larramendiren eratorpena azertzean (Urgell 2003: 209): “euskara aldatuz joan dela, eta atzizkibidea indartuz (cf. de Rijk 1995)”. Haren hitzetan (Urgell 2003: 209), nabarmena da “euskaraz idazkera jaso bat landu nahi izan den bakoi-tzean ezinbestean hitz eratorrien kopuruak gorantz egin duela (Sarasola 1986: 206; Lakarra 1993: 345 eta hur.). Hegoaldeari dagokionez, sobera ezaguna da mendeetako axolagabekeriaren ondoren, lehenengoz eta sistematikoki Larramendik ehunka (milaka?) hitz berri egin zituela”.

Izen abstraktuen eta ekintza-izenen arteko bereizketa azaltzean —edo, zehatzago, Larramendik erabat bereizi ez izana—, literatur hizkuntzaren garapenarekin lotzen du Urgellek “atzizkien erabilera aberats eta finko xamarra” (Urgell 2003: 232), Sarasolaren (1986 eta 1997: 634-637), Lakarraren (1992: 292-294) eta Buenoren (2006) ikerketak oinarri hartuta.

Gai horretaz ari dela, zenbait atzizkiren modernotasunaren berri ematen du Sarasolak (1997: 635-637). Horretarako, eratorrien agerraldien maiztasun absolutua, 1900 baino lehenagoko agerraldiak, hortik aurrerakoak, eta bi horien batuketa eginda, XX. mendeko atzizkien agerraldien ehunekoa ematen ditu. Geuk hautatutako atzizkien datuei erreparatuz gero, horrela kokatuko genituzke hurrenez hurren: *-tasun*-ek agerraldi guztien % 51,3 ditu 1900etik aurrerakoak; *-keria*-k, % 43,8; *-tzaile*-k, % 33; eta *-le*-k, % 28,8. Gainera, eratorbidearen emankortasuna gogoan, aipatzekoa da lehen agerraldi guztien ehunekoa baino garaiagoa dela hitz atzizkidunek emandakoa. Argigarria da hori, gure ustez, eratorbidearen eta literatur hizkuntzaren arteko harremana azaltzeko.

Gogora dezagun, aurrez aipatu bezala, geuk aztertutako atzizkiek hurrenkera bera jarraitzen dutela emankortasunean: nola Pomier hiztegian hala Ubillosen dotrinan, *-tasun* da hitz eratorri gehien sortzen dituen, eta atzetik lituzke, hurrenez hurren, *-tzaile* eta *-le*, *-gile* eta *-gin*, *-ari*, eta *-keria*. Bestela da Larramendirengan, Urgellek

(2003) aztertutako laginean: *-ari* eta *-tzaile* dira alde handiz emankorrenak eta, atzetik, *-gile* eta *-gin*, *-tasun* eta *-keria*.

4. Oinarriak eta atzizkiak

4.1. *-tasun*

Pomier hiztegian ohikoena da *-tasun* atzizkiak izenondo bat hartzea oinarri, euskal jatorrikoa. Salbuespenak gutxi dira aztertutako 48 eratorrien artean, oinarrian izenak hartzen dituztenak: *aurtasuna* (168), *aidetasuna* (213), *adisquidetasuna* (225, 227, 288) —atzizki kateak dira—, *jaungoicotasuna* (1882), *laguntasuna* (2067) eta *nazcatasuna* (2424). Ez dago maileguen gainean eraikitako eratorririk.

Egitura ohikoena berbera da Ubillosen dotrinan ere —32 agerraldi baina 18 hitz ezberdin aztertuta—, baina badira salbuespenak, oinarritzat izenak hartzen dituztenak: *doatasun* (59) —lehen lekukotasuna—, *bildurtasuna* (12) eta *lecucotasun* (27, 103). *Santutasun* (61) adibidean, oinarrian izen bat dagoela pentsa liteke hasiera batean, baina adjektibo gisa ere erabili ohi da, *OEH*ren arabera. Hitz hori da oinarrian mailegua duen bakarra, erlijioari hertsiki lotutakoa eta aspaldi bertakotua.

4.2. *-keria*

Pomier hiztegian, espero bezala, izenondoak dituzte oinarri *-keria* atzizkiarekin eratutako hitzek. 15 hitz eratorri aztertuta, izen gisa har zitezkeen bakarrak izenondo kalifikatzaile modura ere irakur ditzakegula ohartzen gara, izaera despektiboa emateko erabiltzen baititu: *umequeria* (3384) eta *atsoqueriac* (202). Ubillosen kasuan ere —10 hitz ezberdin aztertuta—, antzera gertatzen da *sorginkeria* (52) adibidearekin.

Hitz eratorri gehienek euskal jatorriko oinarria dute: euskal jatorriko oinarria eta mailegatutako atzizkia genituzke, beraz, ohiko egitura gisa. Salbuespen bana aipa dezakegu bi laginetan, oinarritzat mailegua dutenak: *golosoqueria* (1371) Pomier hiztegian, eta *desonesqueria* (36) Ubillosen dotrinan.

4.3. *-tzaile* / *-le*

Aditzoinei erantsi ohi zaizkie *-le* eta *-tzaile*. Pomier hiztegian, *buru-ausitzallea* (465) litzateke salbuespentzat har daitekeen bakarra, partizipioaren gainean egina baitago. *OEH*ko *haustaile* sarreran, *austaile* (Dv), *hautsaile* (*au-* Lar Sup, vEys), *haustzaile* (H *-tsz-*) aldaerak ere aurki ditzakegu, baina baita *hausitzzaile* (G-azp-to ap. A) eta *ausitzalle* (Lar, Añ) ere. Bistan da fonologiak eta euskalkiak eragina dutela aditzoina ala partizipioa hautatzeko orduan; Iparraldeko autoreek egiten dute, batez ere, lehenengoaren alde. Larramendik, berriz, biekin dakar. Antzerako adibidea genuke *hecitzallea* (1622) ere: halaxe dakar Larramendik, baina *heztaile* (Hb, Dv) dakarte Hiribarrenek eta Duvoisinek, haren ohiko zordun izan arren.

Pomier hiztegi 33 adibideetatik, oinarrian mailegua dutenak dira bederatzi: *padecitzallea* (2751), *tintatzallea* (3296), *amparatzallea* (179), *gastatzallea* (1232), *defenditzaillea* (757), *guiatzallea* (1288), *hacusatzaile* (*guezurrezcoa*) (1726), *hengañatzallea* (1748) eta *señalatzallea* (3173). Ubillosen dotrinan, berriz, 13tik hiru lirateke mai-

leguekin osatutakoak: *salvatzailea* (9), *erremediatzalea* (65) eta *kreatzalleagan* (107). Gainerakoan, euskal jatorriko oinarria eta atzizkia hartzea litzateke egitura ohikoena.

4.4. *-gile* / *-gin* / *-kin*

Ikusi dugu *-gile* eta *-gin* izen bizigabeei eransten zaizkiela, eta halaxe da aztertutako bi laginetan ere. Adibide berezi bat badago, ordea: *charquin portatu zan* (811), aditzondo gisa erabilia. Gómez-López eta Zulaikak (2020: 113) *OEHko zarkin* sarre-rari dagokiola azaldu dute, adierazgarritasunaren ondorioz sabaikari afrikatu bihurtu dena.

Oinarrii begiratuta, mailegu batzuk badaudela ikus dezakegu Pomier hiztegiari: *armaguillea* (234), *justiciaguillea* (1906), *lamparaguillea* (2131), *sombralluguillea* (3116), *juramentuguillea* (1905), *mantaguillea* (2328), *relojuguillea* (3071), *santuguillea* (3220). Aldiz, *-gin* eta *-kin* aldaeretan denak dira euskal jatorrikoak. Nabarmen-tzekoa da Lubietak ere antzeko joera duela, 3.2-n jasotako adibideek erakusten dute-nez.

4.5. Zenbait aldaeraren alternantziak

Azkueren *Morfología Vasca* (1923-25) aipagai duela, *-tapan* eta *-tzapen*, eta *-taile* eta *-tzaile* (geuri dagokigunez) aldaeren alternantziari buruzko ohar zenbait ematen ditu Buenok (2006: 232). Hark azaltzen duenez, Altubek *Morfologiari* egindako oharretan zehaztu zuen aditz-izena *-te* bidez egiten duten aditzek *-tapan* eta *-taile* aldaerak hartzen dituztela (*ikus-te*, *ikus-taile*, *ikus-tapen*); *-tze* bidez egiten dutenek, aldiz, *-tzapen* eta *-tzaile* (*eder-tze*, *eder-tzaile*, *eder-tzapen*). Eredu berriagoek, ordea, artizkidun formak ordezkatu dituztela azaltzen du, besteak beste, *eros-le* aipatuz.

Buenoren azalpenari jarraituz, artizkiaren galeraz aritu zen Mitxelena kasu horietan, eta “derrigortasunaz” mintzatu zen de Rijk. Alegia, azken batean, partizipioaren formak baldintzatzen ei du *-pen/-tzapen* alternantzia, baita *-le* ala *-tzaile* erabiltzea ere. “Azken honetan partizipioak erabat baldintzatzen du *-le* ala *-tzaile* izatea, eta *-tzaile* eskatzen den tokietan forma hori derrigorrezkoa da” (Bueno 2006: 232).

Geuk aztertutako laginetan, nabarmena da *-tzaile* nagusitzen dela, bai Pomier hiztegiari, bai Ubillosen dotrinan. Dena den, suma dezakegu alternantzia horren arrastorik: aditz-izena *-te* egiten duten kasuetan, *-le* aldaeraren erabilera dago, adibideak urri izan arren. Pomier hiztegiak, esaterako, *hirulea* (1695), baita *escalea* (1082, *b-* 1759) ere, azken horretan, azaldutakoaren arabera, *-tzaile* esperoko genukeen arren. Ubillosen baditu adibideak: *erosleac* (20), *neq-eramalle* (42), *icasle* (77), *eracusleac* (86) eta *neque-emaillei* (119).

Bestalde, *-pen* eta *-tzapen* berariaz aztertu ez baditugu ere, zenbait adibide behintzat eman ditzakegu kontu honi buruz. Pomier hiztegiari, ez dugu *-tzapen* aldaeraren erabilerarik aurkitu. Izan ere, *-pen* darabil aditz-izena *-tze* egiten den kasuetan ere: *haurrapena eman* (1680), *luzapena (eman)* (2134). Adiz, *-tza* darabil honako kasuetan kasu honetan: *ezconza* (885), *heriotza* (1777), *jaiotza* (1854), *necazaritza* (2433), *harranza* (2957), *herrecardaritza* (3023), *arrantzacoa* (3122) eta *vicitza* (3360). Azkenik, aditz-izenaz egindako nominalizazio zenbait ere badakartza: *galcea* (380, 1340), *jaucitcea* (395), *esqueintcea* (910), *escapatcea* (951), *hicutcea* (1131), *hartcecoa*

(1136), *harretze* (1159), *goratcea* (1924), *harri-botatcea* (2946), *erbi-jatea* (1092) eta *jate* (1898).

Azken horiekin lotuta, *-mendul-mentu* atzizkiaz ere mintzo da Bueno (2006: 231), eta Azkue aipatuz (1923-25: 69), “*-men-en* ahaide eta agian latinezko *-mentum-en* seme” direla diosku. Gainera, mailegu zaharragoetan *-mendu* < *-mentum* leherkari ahostunaren alde egiten dela azaltzen du, eta ahoskabea mantendu dela berriagoetan (Mitxelena 1961: 230, 352-353, 360; *apud* Bueno 2006: 234).

Pomier hiztegiak *-mentu-ren* —ez, ordea, *-mendu-ren*— adibide batzuk ere baditu, gehienak oinarri gisa mailegu bat dutenak: *cumplimentu utsa da* (587), *hatrevimentua* (1798), *pentsamentua* (2751), *juramentuguillea* (1905). Gainera, *urriquimentua* (3333) ere badakar. Horretan gaztelera zukeen erreferentzia, ez baitu, Iparraldean bezala, *-nd-* egiten.

Ubillosek ere baditu *-men-en* adibide batzuk: *sinismen* (14, 37), *icusmena* (80), *ezagumentu* (14). Dena den, *-tza* erakoak ditu gehiago: *ezcontza* (2, 13), *vicitza* (8, 60, 80, 93), *morrontzatik* (22, 25), *jaiotza* (47, 61, 72...), *eriotza* (47, 54, 90...), *otoitza* (81, 89, 103)...

Atzizki hasierako *k* eta *t* alternantziak ere mintzo da Bueno (2006: 234). Batetik, *-(t)ar* eta *-(t)asun* aipatzen ditu, baina *k* dutenak ugariago direla dio; horien artean, *-(k)eria*. Gorago aipatu bezala, erromantzeko eredu berranalisien ondorioztat zuen Mitxelenak atzizkiaren aurrean herskaria sartzea.

Gure laginetan, *-keria* aldaera baizik ez dugu aurkitu. Pomier hiztegian, esaterako, Mitxelenak adibide gisa jarritako *tontería* — “*-(k)eria* por las apariencias procede del rom. *-ería* (cast. *tontería*, *bellaquería*, etc.)” (Mitxelena 1961: 247, *apud* Bueno 2006: 234)— aurki dezakegu: *tontoqueria* (3283: “patochada”; 3285: “rudeza” eta 3265: *tontoqueria utzi*: “desasnarse”). Ubillosen dotrinan, berriz, aipatzekoa litzateke *desonesqueria* (36), oinarrian mailegu bat baitu, eta izatekotan, halako batean espero baikenezake *-eria* aldaera topatzea. Aurrez, ordea, *desonheskeria* Axularrek ere [Ax 178 (V 119)], eta *-keria*-rekin emana du Larramendik berak *HHn*.

5. Beste azalpen bat: Pomier, Larramendiren ondorengo?

Orain arte landutako hipotesian, ikusi dugu Larramendiren *HHn* dutela hurrengo lekukotza Pomier hiztegian haren editoreek lehen lekukotasun gisa hartutako hitz askok. Pomier *HHren* ondorengo izan daitekeela aintzat hartuz gero, ordea, bestela irakurtzen dira datuok. Lekukotasun horiek alderantziz irakurrita ohartzen gara Larramendiren hitzberriak izan daitezkeela asko, eta Pomierrek harengandik hartu edo egokitu behar izan zituela. Berdin gertatzen zaigu Iparraldeko autoreengandik hartu eta Hegoaldean lehen aldiz erabilitako hitz askorekin ere; Larramendik ere baditu horietako gehien-gehienak eta, beraz, kontuan izateko aukera bat da andoaindarra izatea zubi nagusi.

Pomier hiztegiaren edizioa (Gómez-López & Zulaika 2020) oinarri hartuta hasitako lana amaitzeaz ginelako gehitu diogu ondorengo atala, Lakarrak *jatorri*-ri buruzko artikulua batean (2022) erantsitako oharren harira. Hau da, Pomierrek ere “origen, *jatorri*” bazekarrela konturatuta, hitz hori —eta beste hainbat, ondoren ikusiko dugunez— Larramendiri hartu ote zizkion galdetu beharrean gaudela. Izan ere, Lakarrak (2022: 418) azaltzen digu “ez dela zalantzarik hitza bera *nork sortu* eta are bere

HH osatu baino lehen ere erabili zuela finkatzeko —cf. AzkSerm. *mindun, guziakiko, hizkunde, beardanezko...*; Lakarra 1985: 264-67—, beste 60 urtez erabiltzaile bakarra zelarik”. Eraketa bidea eta bertakotzekoa ere zehaztu litezke Lakarraren esanetan: *jaio + etorri* edo, nahiago bada, *ja(io-tza)-TIK (e)torri*. Lekukotasunen historia eginik, “atzeranzko eraketa” bidez bertakotua litzateke, “jatorrizko bekatua” esamoldetik hasita: *jatorriz-jatorrizko* → *jatorri* (Lakarra 2022: 418).

Beraz, Larramendiri hartu bide zion Pomierrek, “bere geruzaren batean, ez jakin 1808 inguruko azkenengoan ala aurreko(et)an edo hasieratik bertatik lekarkeena” (Lakarra 2022: 440). Gogoratzekoa da gugana iritsi den aleak 1808ko data duela inskribatua paper markan. Gómez-López eta Zulaikaren arabera (2020: 12), 1808an Iruñeko *Hospital Generaleko* paperarekin egindako kopia bat dirudi aztertutakoak, baina funtsean 1745 aurretik egina litzateke hiztegia. Lakarraren esanetan (2022: 440), ordea, “ezin bazter liteke P-ren hiztegia 1745 ondoren osatzen hasia izana (ez 1745 baino lehen hasi eta amaitua). Are gehiago, data horrezaz ondorengo izateaz landa, Lren *HH* ere aurrean zuelarik prestatua izatea ezin da baztertu oraingoz”.

Gehiago ere badio Lakarrak (2022: 442), *jatorri* ez ezik, beste lekukotasun batzuk aztertu ondoren: “L eta P biak Gkoak izanik, badirudi Lk behar duela zaharrago (eta dextentz irakurriago) eta Pk berriago (eta bere hizkerari aurreko tradizioari baino lotuago); bien tartean mende erdi bat bederen suposatzea ongi ezkonduko litzateke gainerako lekukotasunekin eta, zalantza gutxirekin, baita *jatorri*ekin gertatuarekin ere”.

5.1. Sarasolaren datuak eta Pomier

Datu orokorragoetatik hasiko gara. Gómez-Lópezek eta Zulaikak 54 atzizki ezberdin eta aurizki bat aurkitu dituzte Pomier hiztegian, ia 500 hitz ezberdinetan —sarrera guztien % 14,5—. Egileen hitzetan, “aski portzentaje handia” da garai hartako hiztegi baterako (2020: 24); hau da, XVIII. mendeko lehen erdirako. Larramendik, ordea, askoz gehiago ditu, Urgellek aztertutako laginetik —4.867 lema ezberdin— erdiak baitira eratorriak (Urgell 2003: 212).

Larramendiren arrastoa nabari da Sarasolak (1997) hitzberrien inguruan emandako datuetan. Testuetako lehen agerraldietan 1751-1800 artean emandako goradaka gipuzkeraren inguruan gertatzen dela diosku (1997: 621), aurreko mendean ez bezala, gipuzkerazkoak baitira gehienak. Eta juxtu aldi horren aurretik kokatzen da Larramendiren *HH*. Zehazki hiztegiei erreparatuz gero, gainera, are nabarmenago ikusten da haren eragina. Hiztegietak lehen agerraldiak % 11,7 dira 1651-1700 artean, eta % 35,6 1701-1750 artean, *HH* argitaratzen den epealdian. Hurrengo mende erdian, aldiz, % 1,9ra jaisten da portzentaje hori. Añibarro daukagu hor, esaterako; beste hainbaten gisan, hitz arrunt eta dialekto partikularretatik Larramendi osatzea zen haren helburua, ez hitzberriak sortzea hizkuntza tekniko-zientifikorako (“*voces facultativas*”).

Pomier hiztegiari helduta, hitz eratorrietan “aski portzentaje handia” izatea errazago uler daiteke, hain justu, Larramendiren ondorengo dela pentsatuz gero. Sarasolak berak (1986: 207) aipatu zuenez, “Hegoaldekoari dagokionez, Larramendiz aurreko literatur ekoizpenaren tasun nabarienetako bat hitz eratorrien eskasia gorria eta atzizki bidezko —*tasun*, eta beharbada *garri*-ren bidezkoak ezik— hitz sortzerik eza da. Jakina denez, egoera hau erabat irauliko zen Larramendiren *Hiztegi Hirukoitzaz gero*”.

5.2. Pomierren lehen agerraldiak

Pomierren lehen lekukotasun gisa hartu genituen 39 hitzetatik 28k dute hurrengo lekukotasuna Larramendirengan: *-tasun-en*, 12tik 9k; *-tzaile-n* eta *-le-n*, 9tik 7k; *-gile*, *-gin* eta *-kin-en*, 10etik 8k, *-ari-n*, 4tik 3k, eta *-keria-n*, 4tik batek. Hipotesi berri horrek begirada aldaturik, alderantziz aztertu ditugu eskura genituen datuak; izan ere, pentsa liteke Pomierrek Larramendiri zor dizkiola gehienak. Lehen lekukotasunak aztertutako eratorrien % 27,5 izatetik, % 7,7 izatera pasatu dira horrela.

Gainerako 11 hitzetan, Añibarro aurkitzen dugu sei kasutan: 1267 *guyeguitasuna* “esceso”, 1325 “demasia” y 1973 *guyeguitasuna* “superfluidad” [Añ “prodigalidad”]; 2284 *moscortasuna* “borrachera” [Añ *moscortasuna*]; 636 *churiqueria* “lisonja” [Añ]; 2008 *laburqueria* “cortedad” [Añ “ruindad, acción vil”]; 3220 *santuguillea* “santero” [Añ]; 1521 *isil-mandataria* “alcahete” [Añ *issil-*]. Beste bost geratuko liriteke: 2223 *muquertasuna* “terquedad” [Ur *MarIl* 99]; 2424 *nazcatasuna* “fastidio” [Ag *Kr* 49]; 2445 *narru-gorritasuna* “desnudez” [AA III 375 *l-*]; 2035 *leunqueria* “lisonja” [fB *Olg* 65]; 926 *eunguillea* “tejedor, tejedora” [Erkiag *BatB* 184].

Berriz *HH*koei helduta, ondoko hauek ordain berbera dute bi hiztegietan, *jatorri-k* bezala. Gainera, *OEH*ren arabera, Larramendik jaso zituen lehenengoz.

- (1) -TASUN:
 - a) L: *biguntasuna* “ternura, blandura”. P: 341 *biguntasuna* “ternura” eta 3394 *viguntasuna* “blandura”;
 - b) L: *ugaritasuna* “abundancia”, “fecundidad”. P: 3406 *ugaritasuna* “abundancia”;
 - c) L: *estutasuna*: “presura”, “aprieto”, “estrechez, estrechura”. P: 1000 *estutasuna* “aprieto, estrechura”.
- (2) -KERIA:
 - a) L: *humequeria* “niñada, niñería” / “puerilidad”. P: 3384 *umequeria* “puerilidad, niñería”.
- (3) -TZAILE:
 - a) L: *ecitzallea* “domador”, “cebadero”. P: 1622 *hecitzallea* “domador”;
 - b) L: *ontzi-garbitzallea*, “fregona, fregatriz, fregoncilla”. P: 2792 *plater-garbitzallea* “fregón o fregona”.
- (4) -ERA:
 - a) L: *aciera*, *azquera* “crianza”, “educación”. P: 170 *aciera* “crianza, educación”;
 - b) L: *asiera* “principio”, “origen”. P: 174 *asiera* “principio”;
 - c) L: *sarrera* “entrada”, “ingreso”. P: 1189 *hateco sarrera* “umbral” eta 3096 *sarrera* “entrada”;
 - d) L: *tabaquera* “tabaquera” [Lar → H, Añ, Arch VocGr]. P: 3250 *tabaquera* “caja de tabaco”.
- (5) -GILE:
 - a) L: *armaguille* “armero”. P: 234 *armaguillea* “armero”;
 - b) L: *baiguillea*, *baeguillea* “cedacero”. P: 318 *baiguillea* “cedacero”;
 - c) L: *juramentuguillea* “jurador”. P: 1905 *juramentuguillea* “jurador”;
 - d) L: *mantaguillea* “mantero”. P: 2328 *mantaguillea* “mantero”;
 - e) L: *erlojuguillea* “relojero”. P: 3071 *relojuguillea* “relojero”;
 - f) L: *errementaria* “herrero”. P: 863 *errementaria* “herrero”.

(6) -ARI:

a) L: *osticaria* “coceador”. P: 2636 *osticolaria* “coceador”.

Azaldu beharrik ez da honezkero, baina Urgellek (2003: 212) xeheki aztertu zue-
nez, gogora dezagun *HH* “oso aberatsa” dela eratorpenean, “bai atzizki ezberdinen
kopuru erraldoiagatik, baita atzizki batzuen eratorri ugariengatik ere”. Taula batean
bildu zituen hori ikusarazteko datu batzuk: atzizki bakoitzarekin haren corpusean
zuen adibide kopurua, eta horietatik zenbat ziren aurrez lekukotuak. Bereziki dira
emankorrak —Larramendiren alde— goiko Larramendi-Pomier zerrendan ugarien di-
tugun *-gile* eta *-era* atzizkien proportzioak: 27tik 2 eta 65etik 2, hurrenez hurren, au-
rrez lekukotuak. Ez hainbeste, esaterako, *-tasun* (31tik 17) eta *-keria*-renak (22tik 9).

Pomierrek emandako ordain berbera eduki ez arren, *HHn* ageri dira Pomierri
egotzitako ondorengoak ere. Pentsa liteke askotan Pomierrek gazteleerazko sarrerak
aberasten dituela ordain berriekin:

(7) L: *ubeltasun* “palidez”, “amarillez”. P: 1673 *hubeltasuna* “cardenal”.

(8) L: *lasaitasun* “Flojedad <-x-> que no aprieta” / *lasaitasun* “Holganza”.
P: 2191 *lasaitasun* (*gueieguia*) “(sobrada) libertad”.

(9) L: *amparatzallea* “apadrinador”. P: 179 *amparatzallea* “protector”.

(10) L: *erabiltzallea* “administrador”. P: 613 (*carga*-)*eravilzallea* “ganapán” eta
924 *eravilzallea* “portador”.

(11) L: *osatzallea* “curandero”. P: 994 (*ezur*-)*osatzallea* “algebrista”.

(12) L: *gastatzallea* “gastador”. P: 1232 *gastatzallea* “pródigo”.

(13) L: *eguillea* “eficiente”, “efectivo”, “hacedor”. P: 1623 *heguillea* “eficaz”.

(14) L: *sinuguillea* “gestero”, “señero”, “figurero”. P: 3151 *siñuguillea* “figón”.

(15) L: *necazaria* “(Hombre del) campo” eta “Trabajador, por su jornal”.
P: 2418 *necazaria* “labrador”.

(16) L: *acabera* “conclusión”. P: 87 *acabera* “fin”.

5.3. Larramendi, Iparraldekoen zubi?

Lanaren lehenengo zatian, denboran Pomier Larramendiren aurretik kokatzean,
hark Hegoaldean lehen aldiz erabili izango zituen adibide ugari atera zaizkigu azter-
tutako bost atzizkietan: 56 denera. Horien aurrekariak zein diren ikusita, eskura izan
ezin zitzakeen obretakoak dira 24 (Urtek eta Pouvreaux lehen aldiz lekukotuak). Er-
diak, gutxi gorabehera. Horrek ez du esan nahi, noski, beste erdiak biltzen zituzten
autoreak ezagun izan zituenik: Leizarraga (13) —zaila da ezagutzea—, Etxeberri Zi-
burukoa (5), Axular (4), Voltaire (3) eta Materra (1).

Iparraldeko idazle horien eta Pomierren artean Larramendi jarriz gero, ordea, ia
erabatekoak dira zenbatekoak. Alegia, ustez Pomierrek Hegoaldean lehen aldiz erabi-
litakoetatik, Larramendik ere baditu gehien-gehienak: 56tik 45. Atzizkiz atziki: *-tasun*
atzizkian, 19tik 12; *-tzaille*-n eta *-le*-n, 19tik 18; *-keria*-n, 4tik 2; *-gile*, *-gin* eta *-kin*-en,
7tik 7; eta *-ari*-n, 7tik 6. Badakigu, gainera, hitz horiek lehenengoz lekukotu zituzten
gehienak iturri izan zituela Larramendik: Leizarraga, Axular eta Etxeberri Ziburukoa.

Horra adibide batzuk, *OEHn* lehen lekukotasuna duenaren ondoren jarrita:

(17) [Lç Decl Mm 4r: *abrastasuna*] L: *aberastasuna* “riqueza”. P: 73 *averastasuna*
“riqueza”.

- (18) [Mat 282] L: *berotasuna* “calor, fervor, ardor”. P: 338 *berotasuna* “calor, incendio” eta 364 “ardor”.
- (19) [Lç *Ins* D 4r] L: *gogortasuna*: “acrimonia”, “acerbidad, rigor, aspereza”. P: 1238, 3366 *gogortasuna* “crueldad” eta 1959 “rigor”.
- (20) [Lç] L: *gaztetasuna* “juventud”. P: 1382 *gaztetasuna* “juventud”.
- (21) [Urt I 375 “affaniae”]* L: *atsoqueria*, *hipuya* “cuento de viejas”. P: 202 *atsoqueriac* “abusiones de viejas”.
- (22) [Lç *Ins* F 6v *gaixta*-] L: *gaiztaqueria* “maldad”. P: 1244 *gaiztaqueria* “maldad”.
- (23) [Lç Gal 5, 21 *h*-] L: *ordiqueria* “embriaguez”. P: 2538 *ordiqueria* “embriaguez, borrachera”.
- (24) [Ax 6 (V 3) *defenda*-] L: *defendatzalle* “Actuante en Escuelas”. P: 757: *defenditzaillea* “defensor”
- (25) [Urt IV 138: *garbitzaille*]* L *garbitzalle* “lavandera”. P: 1385 *garbitzallea* “lavandero”, 1386 *garbitzallea* (emakumea) “lavandera”.
- (26) [EZ *Noel* 171] [Ax 360 (V 238)] L: *eskaleak*, *eskatzalleak* “mendicantes”. P: 1082 *escalea* “gallofero” eta 1759 *hescalea* “mendigo”.
- (27) [Lç Lc 23, 33 *gaitzgileak*] L: *guizon gaitzguillea* “alma de caballo, hombre sin conciencia”. P: 1397 *gaitzguillea* “malhechor” eta 1952 “reo”.

Lakarrak aurreratu duenez (2022: 441, oin-oharrean), ez dirudi Pomierrek beste lanabesik, “euskarazkorik eta zehazki Iparraldekorik” erabili zuenik, itzultzeko oinarri gisa hartu zuen Requejoren hiztegiak gain. Ezin horren froga positiborik eman, baina esan dezakegu, adibidez, Pomierrentzat *h*-ak ez duela baliorik —irizpide fonetiko edo etimologikorik gabe darabil—. Garai hartan Iparraldeko tradizioarekiko gutxieneko atxikimendu, zaletasun edo ezagutza bat izan balu, irizpide hori behintzat jarraitu beharko zukeen. Beraz, arrazoi linguistikoa alboratuta, Pomierrentzat *h*-ak euskal testu guztien tradizioaren aurka doan balio utilitarioa zuela uste dugu: zenbait hitz markatzeko erabiltzen zuela, testu nagusian aurreko saioan ahaztutakoak ondorengo erredakzioan sartzeko.

Halaxe diote edizio-gileek ere. Hitz bat baino gehiagoko lokuzioetan, adibidez, argi ikusten da irizpide linguistikorik ez dagoela; soilik lokuzioen edota hitzen hasieran jartzen zituela *h*-ak. Geure adibideetatik: 1186 *hardo-carrayatzallea* “vinatero”, 1726 *hacusatzaile* (*gezurrezcoa*) “malsín”, 1748 *hengañatzallea* “marrullero”, 3021 *herriertaria* “rechinador”, 2972 *haguintaria* “prelado” eta 3062 “superior”, 1715 *haldameneratu* “ladearse”.

Horra Gómez-López eta Zulaikak ematen dituzten adibideak (2020: 34-35):

- (28) 1727 *haguindu* “mandar”.
- (29) 1728 *hasco aguindu ta batere eman ez* “manda potros y da pocos” (Requejoren *THLn* bezala).
- (30) 1729 *haguinduc echeric galcen ez du* “el que promete no empobreze”.
- (31) 1730 *haguindu-zalea* “mandón”.

Edo:

- (32) 1703 *hez batera eta ez bestera dagoana* “indife[re]nte”.
- (33) 1736 *hescua escuaren gañean egon* “estar mano sobre mano”.
- (34) 2994 *hatez ate ibilli* “andar puerta en puerta”.

Hauxe da edizigileen azalpena (Gómez-López & Zulaika, 2020: 33): zenbait teknika darabiltza Pomierrek folio batzuetan sartzen ez zaizkion letretako hitzak sartzeko. Adibidez, *A-z* edo *E-z* hasten diren hitz batzuk *H* letran sartzea, edo *B-z* hasten diren batzuk gero *V-n* sartzea. Halako oharrak dakartza hiztegiak letra batzuen amaieran: “*A, E, I, O, U letra obequin asitcen dira[n] itz asco arquituco dira G-ren urrena, H-requin*” (2020: 33). Ordena alfabetikoa jarraitzen du hiztegiak, noski, baina tartean, hiru lekutan sartzen ditu *H*-rekin hasitako zerrenda batzuk: *G* aurretik, *I* bokalaren tartean, eta *R* aurretik.

Zein hitz sartzen zituen hor, edo zein hitz markatzeko erabiltzen zuen *H-a*? Lagin batzuk aztertuaz, aukera bat da pentsatzea adibide batzuetan behintzat Larramendi osatzen ari dela, eta osatu edo zuzendu nahi dituen horiei jartzen diela aurretik *H-a*. Larramendiren *agintari* “superior”, adibidez, Pomierrek 2972 *haguintaria* “prelado” eta 3062 *haguintaria* “superior” dakartza. Eta “grande”-rentzat *galanta* ematen du, (*h*)*andi* aldaera ohikoagoa izanik. Larramendik ere badu *galanta*, baina ez hor, “hermoso, bello” esateko baino. “Grande” edo “grandeza”, ordea, beti *andi* eta *anditasun*-ekin itzultzen ditu. Horra baten eta bestearen sarrera batzuk:

- (35) L: *ceiñ ere heran andi ta luce*, “quan grande eres, y largo”, *anditasuna* “grandeza”, *galanta* “hermoso, bello”. P: 1168 *handia* “vehemente”, 1688 *handia* “gallardo”, 1365 *galanta* “fornido”, 1194 *galanta* “grande”.
- (36) L: *argaltasuna* “flaqueza”. P: 1683 *hargaltasuna* “fragilidad”.
- (37) L: *salatzallea, acusatzallea* “acusador”. P: 1726 *hacusatzaile* (*gezurrezcoa*) “malsín”.

Azken kontu bat aipatzearen, esan liteke afrikatuak sistematiko samar darabiltzala Pomierrek, txukunegi Larramendiren *HH*ren aurretikoa izateko —nahiz eta 1729ko gramatikan dagoeneko frikari eta afrikatuen arteko bereizkuntza hori jaso zuen Larramendik—. Bokal artean eta hitz amaieran behintzat ondo bereizten ditu frikari eta afrikatuak. Esaterako, *-tzaile* atzizkidunak *-tz-z* emateaz gain, beste hainbat ere badakartza: 8 *arrautzari*, 98 *arotza*, 315 *beatz*, 1565 *izotz*, 2433 *necazaritzza*, 3023 *herrecardaritzza*, 3193 *servitzari echecoa*. Ozen ondoren, berri: 28 *aunzari*, 36 *aranzari*, 134 *alza*, 248 *arzai-maquilla*, 380 *galcea*... gisako batzuk dakartza, nahiz eta salbuespenak ere badituen, aditz-izenetan gehienbat: 16 *arrantzari*, 323 *burrunctia*, 661 *ibiltcea*, 664 *artcen*, 694 *galtceco*, 775 *zabiltza*, 902 *eltcea*... *ts*-rekin ere antzera esan liteke: 24 *arratsari*, 65 *averatsa*, 132 *autsa*, 133 *auts*, 3317 *uts equin*... Ozen ondoren: 1518 *iguelsoa*, 1841 *itzalsua*, 1848 *jaquinsua*, 2930 *erantsi*, 1147 *hirentsi*... Baita editoreen arabera errata izan daitezkeen hauek ere: 971 *ensun*, 366 *batsuetan*, 2664 *oñatsa* (Gómez-López & Zulaika 2020: 60).

6. Ondorioak

Lan honi ekitean, helburu orokor bezain lauso bat genuen buruan (§ 1): literatur hizkuntzaren historia egiten laguntzea. Hau da, izenak sortzeko atzizkiek literatur hizkuntzaren garapenean izandako eragina aztertzea, jakinik nolabait lotuta behar zutelata batak eta besteak. Batez ere literatur gipuzkera genuen gogoan, baina oro har, euskararen hitzberrigintzari begiratuta, bagenekien albora ezineko mugarria zela Larramendiren *HHk* ezarritakoa. Haren aurreko eta ondorengoak aztertzen hasi ginen,

beraz (§ 1.3); batik bat, Pomier hiztegiari buruz Gómez-Lópezek eta Zulaikak egindako lanari eta Ubillosen dotrinari helduta.

Sarasolak hitzberrien inguruan ateratako datuak (§ 3.4) genituen ikuspegi historiko orokor bat izateko. Ubillos ezaguna zen hark datuak bildu zituen garaian; ez, ordea, Lubietta eta Pomier. Lehendik ezagun genuen bilakaera horretan bi testuok nola kokatzen ziren ikertu nahi genuen, eta uste dugu badutela garrantzia literatur gipuzkera gehiago ezagutu eta Larramendik ezarritako mugarriari buruz daukagun irudia frogan jartzeko, *HH*ren aurreko eta ondorengo lanak ispilu hartuta.

Sarasolari esker dakigu, esaterako, *HH*ren garaian jotzen dutela goia lehen agerraldiek, alde handiz, eta askoz hitzberri gutxiago dokumentatzen dela segidan, nabarmen hitz eratorri gehiago erabiltzen den arren. Larramenditarra zela bagenekien aurrez, baina alde horretatik ere nabari zaio Ubilloso haren ondorengoa dela (§ 2.2). Hogeitik gora atzizki ezberdin identifikatu ditugu haren laginean, 72 sarrera ezberdin eman dituztenak. Bi hitz baino ez daude lehen lekukotasun gisa har daitezkeenak (§ 3.1), gutxienez bitxia edo gerora gutxi erabilia horietako bat: *libertasun*. Hegoaldean lehen aldiz erabilitakoak ere ez dira asko, eta Leizarraga eta Axular ageri dira aurrekari gisa. Ubillosen kasuan, baina, badakigu Axularren lanak behintzat ezagun izan zitzaizkela.

Larramendiren eraginaz ari zela, haren erakusgarri, Ubillosen pasarte bat eman zuen Sarasolak (1992: 316), ondoren honakoa gehitzeko: “Ezin begitanduzkoa litzateke Larramendi baino lehen [...]. Koerlazio guztiz garaia bide dago literatur euskalki baten eratzearen eta bertan gertatzen den hitz eratorri kopuruaren artean”. Horixe berretsi beharrean gaude geu ere.

Ubillosen kontrako adibidea genuke Lubietta (§ 2.3). Dotrina bat da lehenengoa, eta euskara irakasteko eskuliburu bat bigarrena, baina bien artean nabari da alderik handiena eratorpenari begiratuz gero. Bien arteko kontrastean, argi ikusten da Larramendiren mugarria. Gipuzkerazko hiztegi gintzan pieza garrantzitsua da Lubietaren hiztegia ere. Pomier hiztegia aztertu ondoren, datuak osatzeko eta *HH*ren aurreko egoeraz hobeto jabetzeko balio izan digu hura aztertzeak: nabarmena da aldea erabilitako atzizki kopuruan nola atzizki bakoitzetik eratorritako hitzetan.

Pomier hiztegian ageri diren atzizki asko erabili ere ez ditu egiten Lubietak. Zortzi bat atzizki baino ez darabiltza, eta horietako gehienak, pare bat aldiz gehienez. Larramendi aurretik Hegoaldeko testuetan erabili ez ziren atzizkiei begiratuta, adibidez, ohar gaitzke halakorik ez duela Lubietak: *-pen-ik ez du, ezta -era-rik* ere. Pomierrek eta Ubillosek, aldiz, badituzte; gehiago bigarrenak lehenengoak baino.

Pomier hiztegia non kokatu, horixe izan da lanean aurrera egin ahala sortu zaigun galdera eta ikergai nagusia. Larramendiren aurrekoa izateko hitz eratorri asko baditu ere, gutxi dira benetan lehen agerraldiak.

Geure hasierako azterketaren arabera, % 27,5 (142etik 39) lirateke lehen lekukotasunak Pomierren hiztegi hitz eratorrien artean (§ 3.3). Aski hurbil legoke datu hori Sarasolak Larramendiren epealdirako emandako portzentajetik (% 35,6), baina lanaren azken kapituluaz azaldu bezala (§ 5), gauzak zeharo aldatzen dira Pomier *HH*ren ondorengotzat joz gero. Izan ere, 39 lehen lekukotasunetatik, aurreko hurbilketan 28k zuten hurrengo agerraldia *HH*n: beraz, gehien-gehienak hari zor izango lizkioke benetan. Gainerako 11 hitzetatik seitan, berriz, Añibarro ageri da (§ 5.2). Berdin gertatzen zaigu ustez Pomierrek Hegoaldean lehen aldiz erabilitakoekin ere: 56tik 46 Larramendiren bidez hartuak izan litezke. Pomierrek Iparraldeko tradizioarekiko lotura gutxi edo ba-

tere ez duela suposatuz —eta Larramendik bazuela jakinik, eta hertsia-hertsia, gainera—, gero hura zubitizat hartuta baino ezin dira ulertu horiek guztiak. Gainerako 10 hitzetatik, Kardaberazek eta Mendiburuk dakartzate bi (§ 3.3.2).

Zenbakitan baino xeheago ikertu behar lirateke horiek guztiak, hitzez hitz, bakoitza nondik nora sortua den eta zer bide egin duen aztertzeke, eta, hala, Larramendiren eta Pomierren arteko hartu-emanak nola izan diren hobeto fintzeko. Dena den, orain arte ikusi ahal izan dugu, hitzen lehen agerraldiak eta aurrekariak ez ezik, garrantzitsua dela ondoren zer bide egin duten ere kontuan hartzea. Horrek ahalbidetu digu, adibidez, Pomierren lehen lekukotasunetako gehienak Larramendik ere bazituela ikustea —baita zenbaitetan larramenditarren bat tarteko dela ere; haiek Ubillos, Kardaberaz eta Mendiburrekin dute harremana ere ikertu behar litzateke—. Behin bigarren hipotesia lantzen hasita, berdin egin dugu Iparraldeko tradizioetik zetozen hitzekin ere.

Lan honek erakutsi digun gauzetako bat hori izan da, hain zuzen: datuak eta porzentajeak alde askotatik begira daitezkeela, baina halako lantegi handietan hitz bakar batek ere alda dezakeela begirada —eta, begirada aldatuta, lehen baino gehiago edo uste ez genuenik esaten digutela datu berberak—. Horixe gertatu zaigu *jatorri*-ri buruz irakurri ondoren: Larramendi aurretik jarrita, hobeto irakurtzen dira Pomierren lehen lekukotasunak —geuk aztertutako atzizkietan, 11 baino ez lirateke—. Horietako sei Añibarrok ditu ondoren. Beste bost geratuko lirateke: 2223 *muquertasuna* “terquedad” [Ur *MarIl* 99], 2424 *nazcatasuna* “fastidio” [Ag *Kr* 49], 2445 *narru-gorritasuna* “desnudez” [AA III 375 l-], 2035 *leunqueria* “lisonja” [fB *Olg* 65], 926 *eun-guillea* “tejedor, tejedora” [Erkiag *BatB* 184].

Orain badakigu, Lakarrari irakurrita (2022: 442), “Pomier (haren hiztegiaren bertsio ezagun bakarra) Larramendiren zordun garbia” dugula. Oraindik badago zer ikertu, ordea: “Zor horren nolakoa kantitatean eta kalitatean ikertzeke eta ikertzeko dago eta baita *P eskuizkribuaren lehen bertsioa edo hiztegi-asmu horren lehen geruza 1745 aurretiko ala ondoko den eta are *P eta Pren artean izan litezkeen moldaketa edo aldaketen kronologia ere” (Lakarra 2022: 442).

Beraz, hasierako helburu orokor hartatik —izenak sortzeko atzizkiek literatur hizkuntzen garapenean izandako eragina aztertzea—, baina hortik gehiegi urrundu gabe pentsatuaz, lanak berak eraman gaitu aztergaia xehetu eta begirada Pomier hiztegiaren eta Larramendiren arteko harremanean jartzera. Lan bakoitzeko datu hutsak ateratzen hasi ginen, hitz eratorrien zerrendak egin eta atzizkika antolatzen. *OEH*ren laguntzaz lehen agerraldiak eta Hegoaldeko lehenak bereiztera jo genuen gero, eta datu horiek osatuz joan gara pixkanaka, horietan bilatu nahi genuena zehazteko: ondorengo agerraldiak, Iparraldeko zein lan izan zitzaizketen eskura aztertutako autoreek, eta, azken unean, espresuki Larramendik zein zituen ere begiratu behar izan dugu, haren eta Pomierren arteko loturak aztertzeke. Nahiz eta nahi bezain ondorio argirik atera ez eta bidea nahi baino gorabeheratsuago egin, uste dugu lana hasterakoan baino ikuspegi aberatsagoa, baita zehatz eta seguruagoa ere, dugula orain XVIII. mendeko eratorpen bidezko Gipuzkoako hitzberrigintzaz, dela horretan tipologia aski ezberdinak erakusten dituzten aztertutako lekukotasunei dagokienez, bai beren arteko erlazioez eta baita horien eta protagonista nagusi den Larramendirekiko alde, antz eta zorrez ere. Asko da oraindik bide honetan egiteko geratzen dena, baina nahi genuke lan honek ere lotura horietan eta eratorpenaren eta literatur hizkuntzen arteko harremanean argi pixka bat jarri izana.

7. Bibliografia

- Bilbao, Gidor. 2012. Lubieta, izen berri bat euskal testuen historian. In Joseba A. Lakarra, Joakin Gorrotxategi & Blanca Urgell (arg.), *Koldo Mitxelena Katedraren II. Biltzarra*, 621-649. Gasteiz: UPV/EHU.
- Bilbao, Gidor & Ane Bueno Berridi. 2010. *Diccionario en castellano y basquenze* (1728). Lubieta-aren hiztegiaren transkripzioa (lan argitaragabea).
- Bueno Berridi, Ane. 2006. Atzizkiak aztergai autore ezberdinen begiradapean. *ASJU* 40(1-2). 221-244.
- Euskaltzaindia. 1995. 49. ARI (-lari) atzizkiak [pdf]. https://www.euskaltzaindia.eus/dok/arauak/Araua_0049.pdf.
- Euskara Institutua. [2011]. Hitz eratorpena. In *Sareko Euskal Gramatika (SEG)*. Leioa: UPV/EHU. <https://www.ehu.eus/seg/morf/4/5>.
- Gómez-López, Ricardo. 1997. Euskalaritzaren historia eta historiografia: ikerketa-arloaren egoeraz. *ASJU* 31(2). 363-391.
- Gómez-López, Ricardo & Zulaika, Josu M. 2020. *El vocabulario Pomier. Edición y estudio de un diccionario manuscrito anónimo euskera-español (ASJUren gehigarriak 72)*. Bilbo: UPV/EHU.
- Lakarra, Joseba A. 1985. Larramendiren hiztegi-gintzaren inguruan. *ASJU* 19(1). 9-50.
- Lakarra, Joseba A. 1992. Larramendiren aurreko hiztegi-gintzaren historia: aztergai eta gogoeta. In Ricardo Gómez & Joseba A. Lakarra (arg.), *Euskalaritzaren historia, I: XVI-XIX. mendeak*, 275-312. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia.
- Lakarra, Joseba A. 1993. *XVIII. mendeko hiztegi-gintzaren etorkiez*. Gasteiz: UPV/EHUko dokto-rego-tesia. http://www.euskara.euskadi.eus/appcont/tesisDoctoral/PDFak/Joseba_Lakarra_TESIA.pdf.
- Lakarra, Joseba A. 2022. *Jatorr(i), aitor(tu), ilor(tu), bihor(tu)*: filologia ala hil. In Iván Igartua & Jesús Antonio Cid (arg.), *Tu voz en muchas voces. Escritos en homenaje a Jon Juaristi*, 401-460. Bilbo: UPV/EHU.
- Mitxelena, Koldo. 1989. A propósito del catecismo vasco de Ubillos. *FLV* 54. 149-160.
- Sarasola, Ibon. 1986. Larramendiren eraginaz eta. *ASJU* 20(1). 203-215.
- Sarasola, Ibon. 1997. Euskal hitz altxorraz. *ASJU* 31(1). 617-642.
- Ubillos, Jose Antonio. 1785. *Christau doctriñ berri-ecarlea christauari dagozcan eguia sinis-beharren-berria dacarrena*. Tolosa: Francisco de la Lama (Berrargit. faksim. Donostia: Hordago, 1978).
- Urgell, Blanca. 2003. Eratorpena Larramendiren hiztegi (I): eratorbideen analisisa. *ASJU* 37(1). 203-260.
- Urgell, Blanca. 2005. Larramendiren euskal liburuak 1745 arte: testu bibliografiarantzko hurbilketa bat. *Lapurdum* 10. 247-286. <https://doi.org/10.4000/lapurdum.62>.
- Urgell, Blanca. 2018. Lehen Euskara Modernoa (1745-1891). In Joakin Gorrotxategi, Iván Igartua & Joseba A. Lakarra (arg.), *Euskararen Historia*, 543-657. Gasteiz: Eusko Jauriaritza.
- Zulaika, Josu M. 2012. Breve panorámica de la lexicografía vasca anterior al *Diccionario Trilingue* de Larramendi (1745). *BSEHL* 8. 43-71.